

Tettare, rikare og tryggare

Enkelte forskingsmiljø jobbar målretta med å minske avstanden mellom administrativt og vitenskapelig tilsette. Slikt kan gje resultat.

Side 14–19

Det er den boka vi ber på

Forskerforum vil løfte fram fagbøkene som rettar seg mot eit breiare publikum. Men motstandslause er vi ikkje.

FOTO: ERIK NORRUD

Anne Sverdrup-Thygeson formidlar naturkunnskap i alle kanalar. Her er ho hjå Abels Tårn i NRK P2. Stipendiat Andreas Nakkerud til venstre.

– Jeg har en drøm om å skrive noe helt fritt og fabulerende. Ett av bokprosjektene jeg har i hodet, skal være en fagbok, en frittstående fagbok uten en eneste fotnote eller referanse. Jeg vil slippe fri fra referansenes tvangstrøye. Det sa Dag O. Hessen til Forskerforum for eit par år sidan. Biologen som har skrive ca tretti bøker, har bokdraumen klar.

No veit eg at du er ein av dei som les leiarane i Forskerforum, iallfall fram til det vert for kjedeleg. Men les du bokmeldingane? Ikkje veit eg, men no skal eg fortelje kva som ligg bak dei og kva vi vil med dei.

Løns- og arbeidsvilkår for medlemene i Forskerforbundet er kjernen i interessefeltet for Forskerforum. Bokmeldingar ligg eit stykkje unna, og kvifor bruker vi likevel ressursar og spalteplass på dei? For det fyrste er formidling av forskingsbasert kunnskap ei viktig oppgåve for forskarar. Vi er neste tannhjul i maskineriet. Her er boka, seier vi, og her er den kvalifiserte vurderinga til mel-

daren vår! For det andre har vi eit publikum som er over gjennomsnittet interesserte i å lære ved å lese sakprosa. For det tredje ser vi på bokkritikken som eit samfunnsoppdrag. Mange redaksjonar har dei siste åra spart inn på dette feltet, men eg vil lynsnart nemne nokre viktige unntak, som òg har eit overlappende interessefelt til vårt: Klassekampen, Morgenbladet og Prosa.

Liksom Forskerforum treng bøkene, treng bøkene oss. Nokre bøker får meldinga i Forskerforum som den einaste, og vi tek mål av oss til å vere ein viktig deloffentlegheit på feltet. Denne tankegangen ser ut til å ha nådd fram hjå Fritt Ord. Dei siste åra har stiftinga gitt oss støtte til å auke talet på bokmeldingar, og i år har kritikarane våre vurdert i alt 40 bøker.

Forskarar skriv mange slags bøker, med og utan poeng i teljekantsystemet. Dei skriv avanserte og smale bøker som vender seg mot forskarar i same fagfelt, bøker som fyrst

og fremst er meint for studentar og bøker for dei allmenne lesarane. I Forskerforum er vi interesserte i den sistnemnde kategorien. Hovudtyngda av bøkene vi vel for melding er retta mot eit oppvakt og intellektuelt, men ikkje fagspesifikt publikum. Kjemikarane har kjemitidsskrift der kjemikarar kan melde kjemibøker. Vi er ein publikasjon på tvers av faggrenser, og hjå oss skal musikkvitaren kunne lese forstålege meldingar av forstålege bøker om geologi.

Utgivarane av bøker i nisjen vår er ein rik flora på 20–30 forlag. Oslo-dominansen er ikkje total. Blant desse forlaga er Museumsforlaget i Trondheim, Orkana forlag i Stamund i Lofoten og Skald i Sogndal. Til saman gjev dei ut fleire bøker enn vi rekk over, og her er nokre uvitskaplege funn om utgivingane i sjangeren vår. Det er fleire mannlege enn kvinnelege forfattarar. Historisk-filosofiske og samfunnsvitskaplege fag er overrepresentererte, medan dei naturvitskaplege bøkene er færre. Det kjem ut fleire klimabøker enn vi kan halde tritt med, og eg vedgår at det kan vere vanskeleg å velje og velje vekk.

Sidan vi altså er ein publikasjon på tvers av fag, må kritikarane våre vere generalistar. Dei skal presentere bøkene, vurdere dei – med best mogleg argumentasjon – og konkludere. I dette bladet (side 37) har dei ettertenksamt valt ut dei beste bøkene dei har meldt i året som gjekk. Emna varierer frå Syria og Kina til maktkampar i mellomalderen og kulturhistoria om svevn. Kronologisk spenner dei frå førhistorisk tid til dagens krig i Ukraina.

Kva mening finn forskarane i å skrive for eit publikum utanfor fagfeltet? Høyr på det Anne Sverdrup-Thygeson, som har nådd breitt ut med bøker om insekt, sa til oss i 2020: – Den første boka mi vart omsett til 22 språk, men det gjev null uttelling i systemet. Men eg får oftare den umiddelbare kjensla av å gjere noko nyttig når eg er ute og snakkar for folk, eller får høyre at boka mi har endra folks syn på naturen litt, enn når eg skriv ein fluffy prosjektsøknad.

Med det seier eg godt nytt år. Skriv den der drøyme-boka!

Kjetil A. Brottveit
Redaktør

Hjå oss skal musikkvitaren kunne lese forstålege meldingar av forstålege bøker om geologi.

14 Herskap og tjenere

En del administrativt ansatte på universitetene føler at kunnskapen deres blir lite verdsett. Senterleder Daniel Naurin er takknemlig for en god administrasjon.

22 I klartekst

En akademisk tekst kan bli klarere om den leses som musikk, mener Johan Tønnesson. Her deler sakprosa-nestoren noen av sine triks.

26 Historier fra giftprotokollene

Apotekene solgte mye gift på 1800-tallet. Listene over hva som ble solgt er rike kilder til å forstå hva som skjedde i lokalsamfunnet, sier historiker Anne Mette Seines.

4 Krigen rammer klimaforskning

Den russiske krigføringen går utover klimaforskningen i Arktis. Jo lenger krisen varer, jo større blir problemet, sier klimaforsker Hanne Hvidtfeldt Christiansen.

6 På pletten med norsk

Engelske faguttrykk rykker inn og fester seg raskt. Møt en terminologigruppe i Bergen som diskuterer seg fram til norske alternativ.

8 Tøft lønnsoppgjør venter

Etter kraftig prisvekst i 2022 har de fleste fått redusert kjøpekraft. Det blir et utfordrende oppgjør i 2023, varsler Guro Elisabeth Lind, leder i Forskerforbundet.

9 Forskningsrådet endrer praksis

Forskningsrådet strammer inn på krav om habilitet. – Det virker som om de har tatt hensyn til kritikken de har fått, sier advokat Marianne Dragsten.

10 Levende leksikon

Leksikonartikler skal ikke være flammende innlegg. De skal være kjedelige. Det sier leksikonredaktør Erik Bolstad, som jakter skrivende fagfolk.

FASTE SIDER

- 12 Innland
- 20 Utland
- 30 20 nøtter
- 31 Ti kjappe
- 32 Bøker
- 36 Bokåret 2022
- 39 Tilbakeblikk
- 40 Kronikk
- 41 Gjesteskribenten
- 42 Debatt
- 45 Informasjon fra Forskerforbundet

Forskerforum

Nr. 1/2023 – 55. årgang

FAGBLAD OM FORSKNING OG HØYERE UTDANNING

Forskerforum blir redigert etter redaktørplakaten og er medlem i Fagpressen.

UTGIVER: Forskerforbundet, Postboks 1025 Sentrum, 0104 Oslo. Telefon: 21 02 34 00

ANSVARLIG REDAKTØR: Kjetil A. Brottveit, kjetil.brottveit@forskerforum.no

REDAKSJONSSEKRETÆR: Julia Loge, julia.loge@forskerforum.no,

JOURNALISTER: Lina Christensen, lina.christensen@forskerforum.no

Asle Olav Rønning, asle.olav.ronning@forskerforum.no

Kjerstin Gjengedal, kjerstin.gjengedal@forskerforum.no

KONTAKT REDAKSJONEN: redaksjonen@forskerforum.no

ANNONSER: Salgsfabrikken v/Ann-Kristin Valby (Kikki)

E-post: annonser@forskerforum.no. Mobil: 901 19 121

Design: Concorde Design. Trykk: Ålgård Offset.

ISSN 0800-1715. Opplag: 22 314

HANNE HVIDTFELDT CHRISTIANSEN

Professor og forsker på permafrost ved
Universitetsenteret på Svalbard

AKTUELL MED: Russlands krigføring i Ukraina
rammer klimaforskningen i Arktis.

NYTT JERNTEPPE

På grunn av Putins krigføring mangler klimaforskere
tilgang på data fra halvparten av Arktis.

- Hvis man henger i et helikopter rett over Nordpolen og ser ned på jordkloden, så vil man se at 50 prosent av Arktis ligger i Russland, sier danske Hanne Hvidtfeldt Christiansen, som her forsøker å skissere det mest presise oversiktskartet over Arktis. Christiansen forsker på hvordan permafrost reagerer på klimaendringer. For å måle klimagasser fra permafrost er hun avhengig av data fra hele Arktis. Men etter 24. februar 2022 har hun og andre klimaforskere vært nødt til å klare seg uten halvparten av de arktiske landområdene.
- **Hvorfor er kunnskap om permafrost så viktig for klimaforskningen?**
- Permafrost defineres ut fra temperaturlstanden i bakken, altså hvis bakken er frossen i mer enn to år sammenhengende. Hvis permafrosten tiner, så frigis klimagasser som metan og CO₂. Dette krever internasjonal observasjon.
- **Når halvparten av Arktis ikke leverer data, hva slags data går tapt?**
- Vi har ikke tilgang til målinger av temperaturen i permafrosten og målinger av klimagasser som frigis fra permafrosten på russiske områder. Det vil si at forskerne som modellerer hva som skjer med permafrosten i framtiden, ikke kan være sikre på at de regner riktig. Permafrosten i Russland er annerledes enn den som finnes i Nord-Amerika, fordi store områder av Sibir er dekket av meget gammel og tykk permafrost. Mange land, for eksempel Tyskland, har ganske stor forskningsaktivitet og samarbeid med Russland. Nå er alle sammen på utkikk etter nye steder å drive forskning.
- **Du har sagt at de kortsiktige konsekvensene er håndterbare, men at det er verre med de langsiktige konsekvensene. Hva frykter du kan skje med forskningen på lang sikt?**
- At man får et større og større gap i datasett som man ønsker tilgang til. Jeg forsker på permafrosten på Svalbard, og når jeg publiserer, har jeg behov for å sammenligne med hva som

skjer i Russland, i Canada eller andre steder med permafrost. Når halvparten av dataene ikke lenger er tilgjengelig, så vil det på lengre sikt være vanskelig å drive slik forskning og forankre den internasjonalt. Det betyr at jo lenger krisen varer, jo større blir problemet, og jo lengre tid vil man mangle data.

– **Har du og dine permafrost-kolleger vært nødt til å legge planer på is etter krigsutbruddet?**

– Senest i forrige uke snakket vi om den neste internasjonale permafrostkonferansen, som skal være i Canada i 2024. Hva gjør vi da? Vil russiske forskere få lov til å komme? Vi er nødt til å planlegge uten å vite om det lar seg gjøre å ha med alle aktører. En internasjonal konferanse om permafrost er per definisjon for alle, og Russland er en av de fire store permafrostnasjonene, men det er vanskelig å vite hvordan man skal håndtere det.

– **Universitetet i Tromsø har sagt at de i større grad vender forskningssamarbeidet mot Canada. Er det mulig å vri mer av forskningen dit eller til andre steder i Arktis for deg også?**

– Ja, det tenker jeg er helt naturlig. Jeg må innrømme at jeg den første måneden etter at krigen brøt ut, var ganske deprimeret. Verdensbildet endret seg, du er bare et menneske, og det tar tid å komme over det. Men så tenkte jeg – faen – selvfølgelig skal vi få dette til å fungere. Det er faktisk noen lyspunkter: Vi i Norden har hele den klimatiske variasjonen som finnes, fra det kaldeste kalde Arktis i Nord-Grønland til det varmeste varme Arktis på Svalbard. Det tar deg to timer å fly mellom de plassene. Innenfor Norden har vi også alle typer økosystem representert, fra finske skoger til store arktiske ørkener på Nord-Grønland. Så vi er egentlig godt stilt. Det første logiske skrittet er å se til Norden, så er neste skritt å ta med resten av Arktis, altså Nord-Amerika. Jeg tror at det betyr at vi får et styrket forsknings- og utdanningssamarbeid med Nord-Amerika og Europa.

– **Hvordan anser du utsiktene for det framtidige forskningssamarbeidet med Russland?**

– Det har kommet et nytt jernteppe. Jeg tror ikke dette vil endre seg nok i min forskerkarriere til at jeg kommer til å interagere direkte og i særlig stor grad med russiske forskere, dessverre. Det tar tid å bygge forskning, og derfor tåler man ikke så store brudd som vi ser nå. Nå begynner vi å lage nye samarbeid og forplikter oss andre steder. Lengden på krigen får betydning for konsekvensene, og jeg tror beklageligvis at krisen er langvarig.

– Men så tenkte jeg – faen – selvfølgelig skal vi få dette til å fungere.

- **Arktisk råd har stanset alle forskningssamarbeid med Russland. Det samme har Norge og EU. Er du enig i at det er riktig med full stans?**
- Det er bestemt av regjeringen, og er det samme over hele Europa. Jeg synes det er riktig. Vi skal ikke finne oss i hva som foregår, derfor reagerer vi kraftig. På et tidspunkt må vi finne ut hvordan vi kommer ut av det, men det krever også mye fra Russland. Det de holder på med nå, viser at de er langt unna.
- **Du var president i International Permafrost Association fra 2016 til 2020, som ifølge en artikkel i Altinget blant annet driver med forskningsdiplomati. Ser du for deg at det er mulig å omgå det politiske og likevel samarbeide om forskning med Russland?**
- Ja, forhåpentligvis, og kanskje. Men da er vi avhengig av politikere som er villige til det. Hvis de tillater å åpne opp noen kanaler, så kan det hende at den første kanalen er forskning. Under den kalde krigen så reiste amerikanske, kanadiske, kinesiske og sovjetiske permafrostforskere og besøkte hverandre for å myke opp forholdene, men det var med politisk

velsignelse. Man kan godt forestille seg at forskning er en relativt ufarlig måte å få i gang et samarbeid på, men jeg tror dessverre vi er langt unna. Under den kalde krigen var det ingen aktiv krise på samme måte som nå.

- **Du er for øyeblikket på forskningsopphold i Danmark, men vanligvis holder du til på Svalbard, et sted med både storpolitisk interesse og russisk bosetting i Barentsburg. Hvordan merker du krigen der?**

– Man merker det nok mer på Svalbard enn nesten alle andre steder i verden, fordi det er så tett på, og fordi det også bor russere i Longyearbyen. Vi har blant annet pleid å dra til Barentsburg eller Pyramiden for å vise studentene forskjellen på hvordan man designer infrastruktur på permafrost i Vesten og i Russland. Det har man enkelt kunnet gjøre på Svalbard ved å reise til en by seks mil unna, men det kan vi ikke like lett gjøre lenger, da disse stedene støttes av den russiske staten.

◆ AV LINA CHRISTENSEN

■ – Da den kalde krigen herjet som verst, var forskning et av områdene man brukte til å ha kontakt mellom øst og vest, sier Hanne Hvidtfeldt Christiansen.

FOTO: OLE HUMMELUM

Språkmakarane

Korleis seier ein «quorum sensing» på norsk? Møt fagpersonane som lagar det norske fagspråket.

FOTO: PAUL SIGVE AMUNDSEN

■ Dag Helland (f.v.), Ann Helen Langaker og Tom Kristensen prøver å finne norske fagtermar raskare enn dei engelske rekk å etablere seg.

SPRÅK – Det er interessant at svenskane har valt «regulering», seier Tom Kristensen, og held fram:

– Det er ikkje så dårleg, for då slår du to ... altså, «quorum sensing» er, for det første, at bakteriane finn ut kor mange av slektningane deira som er i nærleiken, og for det andre at dei regulerer gen-ekspressjonen sin, genuttrykket, utifrå kor mange dei er.

– Dei kan ikkje seie kor mange det er, men om konsentrasjonen er høg eller låg, skyt Dag Helland inn.

– Dei tel nok ikkje, nei, seier Kristensen.

– Men tenkjer de då at omgrepet er å regulere eller å registrere? spør Ann Helen Langaker.

– Det er reguleringa som er det viktige, seier Kristensen.

– Regulering er jo responsen, seier Helland.

– Og det er den som er viktig. At når det blir mange nok bakteriar, så blir nye gen uttrykte.

– Men er det ein eigen term for det? For

det er litt vanskeleg å omsetje «sensing» til «regulering», peikar Langaker på.

DEI SOM LAGAR FAGSPRÅKET

Forskerforum er fluge på veggene i eit lite møterom på Universitetsbiblioteket i Bergen, der termgruppa for celle- og molekylærbiologi er samla til det første fysiske møtet sidan før pandemien. Dei som er med: Tom Kristensen, professor emeritus i biokjemi ved Universitetet i Oslo; Dag Helland, pensjonert professor (han har innvendingar mot «emeritus») i bioteknologi ved Universitetet i Bergen; Ann Helen Langaker, seniorrådgjevar ved seksjonen for fagspråk og språk i samfunn og høgare utdanning i Språkrådet; Veronica Fitzpatrick Blihovde, overingenør ved Institutt for husdyr- og akvakulturvitskap ved NMBU og redaktør for tidsskriftet til Norsk biokjemisk selskap (med frå Austlandet via skjerm). Gruppa tel også to fråverande medlemmar, Erik Boye og Gyrid Nygård.

Det er etter kvart godt kjent at universiteta

og høgskulane har ansvar gjennom lover for å ta vare på og vidareutvikle det norske fagspråket. Og alle er samde om at fagspråkutvikling må skje i fagmiljøa – men korleis?

MÅ REAGERE RASKT

Termgruppa for celle- og molekylærbiologi arbeider med akkurat det. Fleire slike fagspesifikke termgrupper har kome i stand det siste tiåret, dei fleste på initiativ frå Språkrådet. Ann Helen Langaker har som ei av sine oppgåver å følgje opp språkpoltikken på helsefeltet, mellom anna gjennom ei gruppe for norsk medisinsk fagspråk.

Og sidan molekylærbiologi og medisin har mykje felles språk, deltek ho også i denne termgruppa.

Dagens møte er det første for Dag Helland, som vart rekruttert dagen før etter at instituttet hans vart invitert til å utnemne ein ny gruppemedlem. Både han og Kristensen – som har vore medlem sidan starten – har førstehands kjennskap til den rivande

– Målet er at redigeringsverktøyet skal være mest mogleg sjølvforklarande.

MARITA KRISTIANSEN

språklege utviklinga fagfeltet deira har vore igjennom dei siste tiåra.

– Det er eit fagområde der det stadig dukkar opp nye engelske termar. Så kan vi håpe at vi greier å vere så tidleg ute at vi får teke tak i dei og erstatta dei engelske termene med gode norske uttrykk før dei engelske rekk å slå rot, seier Kristensen.

NEI TIL «REGISTRERING»

Det er nykomaren Helland som er grunnen til at diskusjonen om «quorum sensing» tek så lang tid. Det er nemleg ikkje første gong gruppa diskuterer dette omgrepet. Eigentleg låg det eit nokså fiks ferdig forslag til norsk term i det fargekoda Excel-arket gruppa brukar til å halde oversikt over kva for omgrep dei skal diskutere på neste møte. Forslaget var «kvorumregistrering».

Men Helland markerer seg som ein aktiv gruppemedlem ved å straks ta dissens på ordet «registrering».

– Kva tyder det egentleg? Eg kjenner ikkje den molekylære mekanismen her, så vidt eg veit er det fleire ulike mekanismar for korleis ein bakterie kan sanse om han er omgjeven av få eller mange bakteriar, seier han.

Når Langaker legg ut på internett etter hjelp, viser det seg altså at den svenske systergruppa har tydd til ordet «regulering». Og dermed er heile definisjonen i spel.

– Kva om vi går tilbake til forslaga Helene (Bustad, tidlegare gruppemedlem, [journ.anm.](#)) har skrive inn, og startar definisjonen med «evna til ...», seier Langaker.

– Då må det i alle fall bli «bakteriars evne til». Elles kan det jo vere forskaren eller kven som helst si evne, seier Kristensen.

– Men er det godt å bruke «kvorum»? Kva med dei som ikkje veit kva det tyder? vil Helland vite.

– Slik er det jo med fagspråket, at termene gjeld spesifikke fagområde. Vår oppgåve er ikkje egentleg å tilgjengeleggjere omgrepet for alle, seier Langaker.

ALL TERMINOLOGI PÅ ÉIN STAD

Grunnen til at gruppa møtest i Bergen, er at UiB har fått ei rammeløysing for å bygge opp ein nasjonal digital infrastruktur for fagterminologi, Termportalen, der så mange termbasar som råd skal bli tilgjengelege for søk. Dette året har det vore hektisk aktivitet på bakrommet i Termportalen for å lage eit nytt og bru-

■ På sitt første termgruppemøte gjer Dag Helland det klart at han vil slåst ikkje berre for det norske fagspråket, men særleg det nynorske.

FOTO: PAUL SIGVE AMUNDSEN

– Framover vil det nok bli slik at vi i Termportalen tek meir ansvar for å sette i gang nye termgrupper, seier Marita Kristiansen.

Foto: Paul Sigve Amundsen

karvenleg søkebilete som er klart til lansering om lag når denne artikkelen kjem på trykk. Termgruppa har fått demonstrert det nye redigeringsverktøyet i Termportalen. Frå no av vil dei som arbeider med å utvikle fagtermar, kunne gjere mykje av arbeidet der.

– Målet er at redigeringsverktøyet skal vere mest mogleg sjølvforklarande, seier Marita Kristiansen, førsteamanuensis og fagleg leiar for Termportalen.

I og med ressursane Termportalen no får tilført, ønskjer ho seg ei mykje større satsing på å etab-

blere fleire termgrupper slik at ein får dekt heile den faglege breidda.

SPØRSMÅLET OM MERITTERING

Som korleis rekruttere fagfolk?

– Nokre tek kontakt sjølve og har lyst til å kome i gang. Dessutan har Språkrådet og Termportalen saman gjennomført ei spørjeundersøking om fagspråk mellom universitetstilsette denne hausten, der ein mellom anna kunne svare på om ein er interessert i å delta i termarbeid. Der fekk vi ei solid liste med namn, seier Kristiansen.

Som så ofte elles er det insentiv det kjem an på.

– Universitets- og høgskulesektoren har jo fått ei bestilling frå Kunnskapsdepartementet om å få fortgang i dette arbeidet. Det som

no blir diskutert, er om fagspråkutvikling skal bli meritterande. Kva for tidspott skal det takast frå, skal arbeidet honorerast? Skal det inngå i vurdering av pedagogisk kompetanse? Der er det framleis nokre grep som må gjerast i departementet og på høgare nivå i sektoren, seier ho.

ORDET FOR DAGEN

«Quorum sensing» er uavklart fram til neste møte. Men i diskusjonen har termgruppa til si overrasking oppdaga at den sentrale termen «genuttrykk» ikkje finst som oppslagsord i termbasen. Langaker legg inn dette oppslaget i Termportalen for å prøve ut redigeringsverktøyet.

– No skriv eg «genuttrykk» som tilrådd term, og «genekspresjon» som synonym, seier ho.

Så skal det lagast ein definisjon. Ofte vil definisjonen starte med eit «overomgrep», som det aktuelle oppslagsordet er ein spesifikk type av.

– Då kan du klikke på overomgrepet og sjå kva det tyder, og så vidare oppover i hierarkiet, seier Langaker.

Men i dette tilfellet finst det allereie brukbare definisjonar både i Store norske leksikon og i den svenske termbasen for molekylærbiologi. Gruppa endar med ein kombinasjon av dei to: «prosess i cella der informasjon i ein gen kjem til uttrykk som genprodukt, slik at cella får bestemte eigenskapar som form eller funksjon.»

♦ AV KJERSTIN GJENGEDAL

Prisstigning spiste opp lønn

Høy prisstigning gjorde at de fleste gikk ned i reallønn i fjor. Årets oppgjør kan bli preget av ny strid om frontfaget.

■ I Forskerforbundets nye tariffavtale i staten er all lønn forhandlet lokalt. – Jeg oppfatter det slik at mange er fornøyde med handlingsrommet som er gitt lokalt, sier leder Guro Elisabeth Lind. Her fra framleggelsen av statsbudsjettet for 2023.

FOTO: LINA CHRISTENSEN

– Ingen kunne forutsi hvor ille prisveksten skulle bli, sier forhandlingsjef i Unio, Klemet Rønning-Aaby. Hele lønnsveksten i 2022 er spist opp av høye priser.
Foto: Unio

– På NTNU har vi vist at vi greier å ta vare på både det kollektive og de individuelle lønnsjusteringene, sier Marte Gangmark Villmo i Forskerforbundet ved NTNU om 2022-oppgjøret.
Foto: privat

LØNNSOPPGJØR 2022 skulle gi en moderat lønnsvekst for mange av Forskerforbundets medlemmer. Ansatte i staten fikk 3,8 prosent i lønnsøkning. Det skulle gi en reell lønnsøkning på om lag 0,4 prosent.

I stedet ble hele lønnsveksten spist opp av sterk prisstigning. Fasiten, i form av foreløpige tall fra teknisk beregningsutvalg (TBU), kommer i februar. De tallene vil bli finlest.

– Det ligger an til at prisveksten blir veldig mye høyere enn anslått, og reallønnsnedgang i 2022. Det betyr at det blir et utfordrende oppgjør i 2023, sier leder Guro Elisabeth Lind i Forskerforbundet.

VANSKELIG Å FORUTSI

Privat næringsliv har mulighet til å gi lokale lønnstillegg og bonuser utover høsten, og deler av næringslivet har vært rause. Offentlig sektor må holde seg til det som ble avtalt under forhandlingene i mai.

– Vi anslo før oppgjøret prisveksten fra 2021 til 2022 til 3,4 prosent. Ingen kunne forutsi hvor ille prisveksten skulle bli, sier forhandlingsjef Klemet Rønning-Aaby i Unio.

Økte priser på mat, strøm og mye annet har gjort store innhogg i lommeboka. Foreløpige anslag tyder på en prisvekst i fjor på opp mot 6 prosent. I stedet for en moderat lønnsvekst for offentlig ansatte vil fasiten for 2022 vise en historisk kraftig reallønnsnedgang, tror Rønning-Aaby.

KAN FÅ STERK LØNNSVEKST

Samtidig er inntrykket at det har vært gitt store tillegg i privat sektor gjennom lokale forhandlinger. Rønning-Aaby viser blant annet til store bonuser i Equinor. Han advarer om at offentlig sektor kan komme dårligere ut.

– Privat sektor går så det suser. Det ser

ut som om det har vært romslige oppgjør i mange bedrifter. De fleste steder går det bra, sier han.

Både i 2020 og 2021 fikk offentlig sektor lavere lønnsvekst enn industrien.

Også Guro Elisabeth Lind peker på den reelle lønnsutviklingen i industrien som viktig for hvordan 2023-oppgjøret blir. Den konkurranseutsatte industrien, gjerne kalt frontfaget, setter i praksis tempo for hele oppgjøret.

– Det blir spennende å se om frontfaget holder seg til ramma. Nå har vi opplevd et par år der offentlig sektor kommer dårligere ut enn industrien. Vi tåler ikke det et år til, sier Lind.

VIL LØFTE POSTDOKTORER

Forskerforbundet setter postdoktorer og stipendiater høyt på lista over dem som kan bli prioritert i år. Lind sier at det særlig er viktig

stilleget

å sikre at postdoktorene får en god utvikling.

– Noe av det vi bekymrer oss for nå, er lønnsutviklingen blant postdoktorene. De faller mellom to stoler. Vi skal ta inn over oss at postdoktorene er den gruppa som har vokst raskest i antall. Derfor er det også viktig at de blir godt ivaretatt, sier Lind.

Stipendiatene er på sin side sikret en årlig lønnsvekst på tre prosent i dagens avtale. Her kan problemet være at mange begynner på et lavt lønnsnivå. Lind sier at det kan være naturlig å satse på økt minstelønn for stipendiatene for å oppveie dette.

LITE EGNE PENGER

Arbeidsgiverne i offentlig sektor kan legge inn egne penger i potten for lokale forhandlinger, i tillegg til det som er forhandlet fram sentralt.

Dette kan være lønnsmidler som spares inn når eldre ansatte slutter og erstattes av yngre på et lavere lønnsnivå. Det kan også være penger som ellers skulle vært brukt på individuelle opprykk. Forskerforbundet ser dette som kompensasjon for lønnsglidningen som skjer i andre deler av statlig virksomhet.

– Her må institusjonene være seg sitt ansvar bevisst og legge inn ekstra i potten, selv når økonomien er stram, sier Lind.

I år skjøt Universitetet i Bergen inn om lag tre millioner kroner og Universitetet i Agder om lag to millioner kroner i forhandlingspotten.

VIKTIG SPØRSMÅL TIL VÅREN

Marte Gangmark Villmo er tillitsvalgt i Forskerforbundet ved NTNU, et av de største lokallagene i Forskerforbundet. På NTNU forhandlet Unio og Akademikerne fram et generelt tillegg til alle på 1,3 prosent.

I tillegg ble det også enighet om å prioritere stipendiatene med en lønnsøkning på to prosent på toppen av det de er sikret i den sentrale avtalen.

– Det har vært et komplekst oppgjør med nytt lønssystem og dessverre reallønnsnedgang for de fleste, sier Villmo.

– Vi er fornøyd med et generelt tillegg på 1,3 prosent. Vi ønsket oss at om lag halvparten skulle være som generelle tillegg. Men man kan ikke være helt fornøyd når medlemmene opplever reallønnsnedgang. Dette blir et viktig spørsmål for partene til våren, sier hun.

✦ AV ASLE OLAV RØNNING

SKJERPER INSTRUKS OM HABILITET

Forskningsrådet fikk kritikk for inhabilitet ved tildeling av milliardbeløp til nye forskningssentre. Nå endres praksisen.

FORSKNINGSRÅDET Forskerforum skrev i september i fjor at styret i Norges forskningsråd i 2020 bevilget 2,1 milliarder kroner til nye Sentre for forskningsdrevet innovasjon (SFI). Flere av styremedlemmene som var med på vedtaket, fikk nye sentre til egne institusjoner.

Det gjaldt blant annet Kenneth Ruud, som da var prorektor ved UiT Norges arktiske universitet, og Eli Aamot, leder for SINTEF Industri. Juss-eksperter Forskerforum snakket med, var kritiske og mente at reglene for habilitet i offentlig forvaltning kunne være brutt.

Forskningsrådet har tidligere ikke innrømmet feil i saken, og hevdet at det kan gjøres unntak fra habilitetsregler når flere søknader behandles under ett.

INTERN GJENNOMGANG

Nå har Forskningsrådet gjort om sin instruks for hvordan habilitet skal vurderes. I den nye instruks heter det at styremedlemmer ikke kan være med på tildelinger der de selv er inhabile, «selv om disse behandles som en del av en pakke».

Jesper Werdelin Simonsen er områdedirektør for investering, rådgivning og dialog i Forskningsrådet.

«For å sikre at habilitetsreglene tolkes og brukes riktig når det skal fattes vedtak

om tildelinger og avslag i våre styrever, gjorde vi en intern gjennomgang av disse. Forskerforums artikler belyste noen områder hvor det var behov for presiseringer», skriver Simonsen i en e-post til Forskerforum.

Han skriver at Forskningsrådet arbeider kontinuerlig med å legge til rette for at alle styrene som tildeler forskningsmidler, skal ha best mulige forutsetninger for å vurdere sin egen habilitet.

– HAR TATT HENSYN TIL KRITIKKEN

– Det virker som om de har tatt hensyn til kritikken de har fått. Dette er i tråd med det jeg mente måtte til. Slik som det nå fremstår, virker det greit, sier advokat Marianne Dragsten om den nye instruks.

Dragsten har tidligere sagt til Forskerforum at hun mente habilitetsreglene ble brutt ved SFI-tildelingen. Juristen, som er partner i advokatfirmaet Vaar, er ekspert på feltet og har skrevet flere bøker om offentlig forvaltning.

Hun sier at habilitetsreglene alltid gjelder når det er kjent hvem som er søker. Hensikten er å unngå at det skal gjøres skjønsmessige vedtak av styremedlemmer eller andre som er inhabile.

✦ AV ASLE OLAV RØNNING

■ – Det virker som om Forskningsrådet har tatt hensyn til kritikken, sier advokat Marianne Dragsten.

FOTO: VAAR ADVOKATFIRMA

Vil rekruttere fleire leksikonf

Det er gjerne dei som er glade i å undervise eller skrive lærebøker, som blir dei beste fagansvarlege, seier sjefredaktør Erik Bolstad i Store norske leksikon.

FORMIDLING Ein føremiddag på seinhausten er Bolstad innom Høgskulen på Vestlandet (HVL) i samband med det han kallar «den store verveturneen»: Han har vitja mange universitet og høgskular dette året, og målet er å rekruttere fagfolk til leksikonet.

ARTIKKEL MERKA MED «KRISE»

Ein av dei interesserte frammøtte er Ingebjørg Birkeland, pensjonist og tidlegare tilsett ved Senter for internasjonalisering i utdanninga. Ho er spesielt interessert i Spania og spansk historie.

– Når du slår opp artiklar om spansk litteratur eller historie hos SNL, så står det at dei manglar fagansvarleg. Spansk historie er kompliserte saker, og det er langt mellom ekspertane, seier ho.

Birkeland har til dømes mykje å utsetje på SNL-artikkelen om den spanske diktatoren Francisco Franco.

– Den forsøker å vere nøytral, slik på den eine og andre sida, men forskinga er vel nokså eintydig etter kvart.

Bolstad vedgår at Franco-artikkelen er

ein av dei som er merkte med «krise» i det interne systemet som fagansvarlege brukar for å halde styr på kva for artiklar som treng forbetring og oppdatering. Redaksjonen har nyleg hatt ein stor gjennomgang der tusenvis av artiklar vart oppdaterte og mange sletta.

INN I KLUBBEN

– Ein god del handlar om vekting. Vi har veldig mykje stoff om Frankrike, men knapt noko om Spania. Dei frankofile akademikarane har fått slå seg laus, med det resultatet at det finst hundrevis av biografier om folk frå den franske revolusjonen. Vi anar ikkje kva som er viktig og mindre viktig.

Noko av oppgåva til dei fagansvarlege er nettopp å identifisere hol i kunnskapsmengda. Ingebjørg Birkeland trur kanskje ho har noko å bidra med på det området.

– Eg tenkjer ikkje at eg kan vere fagansvarleg, for eg har ikkje oversikt, er ikkje fagperson, men eg kan vere med og finne hol og peike på faktafeil, seier ho.

Før møtet er over, har Bolstad lagt henne inn i systemet så ho kan starte arbeidet.

UNNGÅR PARTSINNLEGG

Det hender ofte at ein liten gjeng redaktørar og fagfolk sit på kveldane og fiksar og rettar på artiklar, kvar for seg, men likevel i eit fellesskap gjennom redigeringsverktøyet. «Strikkeklubben», kallar han det.

Nye skribentar og fagansvarlege må gjennom ein bakgrunnssjekk før dei får slå seg laus i artiklane.

– Når vi får tips om namn, sjekkar vi om det er plass til dei i landskapet, og om dei er nokolunde renommerte og ikkje galne.

Bolstad fortel at dei ofte er litt skeptiske til folk som melder seg sjølve og vil vere fagansvarlege, for det viser seg gjerne at dei har ein agenda og vil gå inn og endre på definisjonar eller argumentere for sine egne kontroversielle teoriar.

– Difor vil vi helst ha folk som er midt i fagfeltet. Oppgåva til ein leksikonskribent er å generalisere og referere konsensus. Ikkje skrive flammande innlegg om kvifor ein sjølv har rett og dei andre tek feil. Leksikonartiklar skal ikkje vere flammande innlegg for noko som helst. Dei skal vere kjedelege.

Store norske leksikon

- nettleksikon publisert gratis og ikkje-kommersielt sidan 2013
- eigd av Foreningen Store norske leksikon, ein ideell organisasjon som består av dei norske universiteta og ei rekkje andre ideelle organisasjonar
- gjekk frå papir til nett i 2000, først som ei lukka betalingsteneste, seinare reklamefinansiert
- er produsert av fagpersonar, hovudsakleg rekrutterte frå norske universitet og høgskular

■ Sjefredaktør Erik Bolstad (t.v.) i Store norske leksikon besøker Høgskulen på Vestlandet for å rekruttere fagfolk. Førsteamanuensis Ugnius Vizgirda Mikucionis har møtt opp for å få vite meir.

Forfattarar

DVERGAR OG GRAMMATIKK

Ein annan som har møtt fram på møtet, er Ugnius Vizgirda Mikucionis, førsteamanuensis ved Institutt for språk, litteratur, matematikk og tolking ved HVL. Han forskar på norrøn mytologi og litteratur og står mellom anna bak fleire publikasjonar om dei mytologiske dvergane, som han meiner det er forska for lite på.

Han kan godt tenkje seg å bli leksikonskribent eller fagansvarleg.

– Ja, kvifor ikkje? Eg har ingen sterk agenda, men eg har kompetanse, særleg på norrøn litteratur og norsk i eit kontrastivt perspektiv, altså norsk grammatikk samanlikna med til dømes litauisk. Eg kan bli med i strikkeklubben. Kanskje eg kan bruke FoU-tid på dette etter kvart, seier han.

Ein forskar som skriv leksikonartiklar, kan rekne med å nå ut til mange. Ifølgje Bolstad ligg kjennskapen til SNL i aldersgruppa 15–19 år oppunder 90 prosent. Det er fleire enn dei som kjenner til nettstaden til NRK.

– Før overgangen til nett selde SNL 270 000 papirleksikon på 30 år. Det er mikroskopisk samanlikna med kor mange som les oppslagsverk i dag.

Dermed kan leksikonskriving vere ein fin måte å oppfylle formidlings- og fagspråkoppdraget på, meiner Bolstad.

– Det er ein effektiv infrastruktur for kunnskapsformidling, utan mellomledd.

Å SKRIVE UTAN REFERANSAR

Dermed får Bolstad to ny fagpersonar til leksikonet denne dagen, med ei kjønnsfordeling på femti/femti. Elles er det ei stor utfordring at kvinner er underrepresenterte mellom leksikonskribentar.

– I SNL har vi om lag 35 prosent kvinner, og den prosenten er svært stabil, men det må jo berre gjerast noko med, seier han.

Ei anna utfordring er å lære akademikarar å skrive i leksikonformat, fortel han.

– Som oftast får vi dytta folk inn i falden, men det er ikkje alltid det går. Det vil alltid vere nokon som ikkje greier å slutte med å putte ei mengd referansar inn i teksten. Problemet er at det ikkje fungerer. Når det står «ifølgje Olsen (2002), s. 23...» – så opplever lesarane at det som står, er usikkert, noko det er tvil om. For skribentane er det ofte det å slutte med referansar som gjer mest vondt.

❖ TEKST OG FOTO: KJERSTIN GJENGEDAL

A new iron curtain

● Professor Hanne Hvidtfeldt Christiansen (pictured) at the University Centre in Svalbard studies how permafrost reacts to climate change. As half of the Arctic lies in Russia, researchers have had to manage without data from half the Arctic region since Putin invaded Ukraine in February 2022. Here she explains the gravity of the situation.

‘If permafrost thaws, methane and CO₂ are released. Without data from Russia, researchers can’t be sure their models for what will happen to permafrost in the future are correct.’

The crisis is particularly felt in Svalbard due to its Russian presence. She says there will naturally be more collaboration in the Nordic region, and with Canada.

PHOTOGRAPH: OLE HUMMUM

‘There’s a new iron curtain now. I don’t think things will change enough for me to interact directly with Russian researchers ever again. During the Cold War, with the blessing of politicians, US and Soviet permafrost researchers visited each other to improve relations. But I think we’re a long way off that, unfortunately.’

Pay rises eaten up by price rises

● The surge in prices has meant that most people’s pay fell in real terms in 2022. Public sector employees got a pay rise of 3.8 percent, which was meant to be an increase in real terms of 0.4 percent. Instead, it was all eaten up by rising prices. Many employees in the private sector, however, received higher pay rises and large bonuses. The president of the Norwegian Association of Researchers (NAR), Guro Elisabeth Lind, points out that pay levels in the manufacturing industry will impact

the challenging wage settlement in 2023. ‘The public sector has lost out to industry for a couple of years now. We can’t put up with this for yet another year,’ she says.

NAR particularly wants to prioritise postdocs in 2023 and perhaps increase the minimum wage for PhD candidates. Lind also encourages universities to use their own funds (such as what is saved when older employees retire) to provide extra money for local negotiations, even when the economic situation is tight.

Temporary employment

● 15.7 percent of staff in ordinary research and teaching posts were temporarily employed in 2022, down from 16 percent in 2021, according to the Norwegian Association of Researchers’ (NAR’s) calculations based on statistics sent to the Database for Statistics on Higher Education by universities and colleges. But NAR doesn’t accept there has been a real decline because postdocs, fixed-term contracts, part-time or «permanent temp» posts aren’t included in the statistics. ‘The overall picture is unfortunately unchanged. There is just a different focus,’ says NAR president Guro Elisabeth Lind.

FRIPRO deadline

● It was announced on 25 November that the government is to grant 1.64 billion kroner to cancel the Research Council of Norway’s debt. This means that the Council can provide funding for the Researcher Project for Young Talents – FRIPRO in 2023. Without this government grant the next call for proposals would have come at the end of 2023, with funding allocated in 2024. Now, young researchers won’t need to wait a year to apply, while other researchers still do. The Research Council of Norway has announced funding of up to 240 million kroner, and the deadline for applications is 15 March.

TWITTER

ET BLIVENDE STED?

Siden Elon Musk kjøpte Twitter, har annonsører trukket seg, ansatte har blitt sagt opp og inntektene har forvitre. Hva gjør forskerne som bruker Twitter til å promotere publikasjoner, diskutere med kollegaer og etablere nye kontakter, nå? For filosof Rani Lill Anjum har Twitter vært gull verdt for å bygge opp forskernettverket, og per dags dato har hun 15 000 følgere. Nå beskriver hun seg selv som «lett nervøs». – Twitter er en veldig effektiv plattform. Det er synd det er i ferd med å bli ødelagt. Men jeg holder ut enn så lenge, sier hun. Les hele saken på Forskerforums nettsider.

STATSBUDSJETTET

FHI må kutte litteraturlitgang

■ Folkehelseinstituttet må kutte 300 millioner kroner som følge av budsjettforliket mellom regjeringen og SV. Det fører til kutt i Helsebiblioteket, som tilbyr abonnementer på tidsskrifter, databaser og faglige retningslinjer som helsepersonell bruker for å holde seg faglig oppdatert. Dette vil ramme institusjoner som ikke har råd til å tegne egne abonnementer. – En del av forskningen er søkbar i åpne databaser, men ikke alt. Man risikerer å miste tilgang på artikler som ikke er tilgjengelig andre steder, sier redaktør Kim Kristoffer Dysthe.

FOTO: GIZEL MAKUTOVA/UNSPASH

DOKTORGRAD

Disputerer like før fylte 50

■ Hundrevis av norske sykepleiere har tatt doktorgrad de siste årene, men hvor er det blitt av dem? spør Forskning.no. Sammen med tidsskriftet Sykepleien har de kartlagt sykepleiere som har disputert ved norske utdanningsinstitusjoner de siste sju årene. Sykepleiere som tar doktorgrad, nærmer seg gjerne femtiårsalderen før de er i mål, noe som er rundt ti år over landsgjennomsnittet for alle doktorander. De aller fleste har forsket mer etter disputasen, men mange skulle gjerne ha forsket enda mer. Ofte er det tiden det står på.

FOTO: MARTHA DOMINGUEZ DE GOUVEIA

FLYKTNINGER

Kun tolv studenter møtte opp

■ I vår bevilget regjeringen midler til 1000 nye studieplasser for nyankomne ukrainske flyktninger. Universitetet i Oslo fikk 100 av disse plassene, med 4,78 millioner kroner i finansiering. Nå viser det seg at etterspørselen ikke var like stor som tilbudet, kun tolv studenter møtte opp. – Det var en kaotisk situasjon, og ingen visste noen ting, kommenterer forsknings- og høyere utdanningsminister Ola Borten Moe (Sp) til Forskerforum. I statsbudsjettet for neste år foreslår regjeringen å halvere antallet.

FOTO: REUTERS

PANDEMI

Gjorde som Warholm

■ Svarte skjerner og enveistale gjorde undervisere slitne, deprimerende og tappet for energi under pandemien, konkluderer en artikkel i tidsskriftet Uniped. – Noen opplevde at forelesningen mistet kvalitet. De ble mindre frie, og det ble monotont og kjedelig, sier Monica A. Breiby, førsteamanuensis ved Høgskolen i Innlandet. Sammen med tre kollegaer intervjuet hun erfarne forelesere med erfaring fra store studentkull. «Når jeg er ferdig, er jeg ganske pumpet», svarte en av foreleserne, som slo seg på brystet som Karsten Warholm for å jekke opp motivasjonen.

FINANSIERING

Får kjøft for hastverk

■ Summen universiteter og høyskoler får per studieplass og uteksaminerte studenter avhenger av type studium og er fordelt på seks kategorier. I vår foreslo finansieringsutvalget ledet av Siri Hatlen å endre på dette, og universiteter og høyskoler skal innen 9. januar komme med innspill. Men mange er misfornøyd med prosessen og for kort frist. – Jeg mener man bør sette ned et utvalg og utrede skikkelig konsekvensene av om det blir endring i kategoriene, sier rektor ved Universitetet i Bergen, Margareth Hagen.

FORSKNINGSRÅDET

Fripro-fristen er klar

■ 25. november kom nyheten om at regjeringen bevilger 1,64 milliarder kroner for å slette gjelden til Forskningsrådet. Det betyr at rådet kan tildele midler til Forskerprosjekt for unge talenter – Fripro i 2023. Uten bevilgningen fra regjeringen ville neste utlysning kommet mot slutten av 2023 og med tildeling i 2024. Nå er oppholdet på ett år avverget for de unge forskerne, men øvrige må fortsatt vente. Forskningsrådet lyser ut inntil 240 millioner kroner. Søknadsfristen er 15. mars.

– Vi streber etter å oppnå fremragende vitenskap, lykkelige folk og lykkelige dyr, sier May-Britt Moser.

FOTO: JULIA LOGE

KJØNNBALANSE

MOSER OM BARNEHAGER

Gode barnehager nær arbeidsplassen og mulighet for tidlig barnehagestart kan hjelpe fram de umistelige kvinnelige talentene, mener nobelprisvinner May-Britt Moser. Hun og hennes daværende mann, Edvard Moser, fikk to barn mens de jobbet med doktorgradene sine. I 2014 fikk de nobelprisen sammen, og i dag leder de Kavli-instituttet for nevrovitenskap ved NTNU. – Folk ble bekymret når de hørte at vi har unger og jobbet dag og natt, sier hun. Vi har snakket med Moser om livet som kvinne i academia, les hele intervjuet på Forskerforums nettsider.

FOTO: HAKON SPARE/NMBU

STATSBUDSJETTET

Skolepenger-skuffelse

■ De som håpet at SV skulle stanse regjeringens budsjettforslag om å innføre studieavgift for studenter fra andre land enn EØS og Sveits, håpet forges. NMBU-rektor Curt Rice (bildet) frykter at studieavgift for noen på sikt betyr avgift for flere. – Fram til dette budsjettet har norske regjeringer respektert gratisprinsippet, sier Rice. – Dette er et løftebrudd som regjeringen må stå ansvar for. Det stod ikke på oss, svarer utdanningspolitisk talsperson i SV, Freddy André Øvstegård.

MIDLERTIDIGHET

– Problemforskyvning

■ I 2022 var 15,7 prosent av ansatte i ordinære forsker- og undervisningsstillinger midlertidig ansatt – mot 16 prosent i 2021, ifølge Forskerforbundets utregning av statistikken universiteter og høyskoler har sendt inn til Statens database for høyere utdanning (DBH). Men Forskerforbundet går ikke med på at det har vært reell nedgang. Postdoktorer, årsmål, bistillinger eller «faste midlertidige» er nemlig ikke med i statistikken. – Det totale bildet er dessverre som før, problemet bare forskyves, sier leder Guro Elisabeth Lind.

Utjamnings- manøveren

Mange administrativt tilsette kjenner seg som på eit b-lag i høve til vitskapleg tilsette. – Ikkje ver for audmjuk, seier forskingsrådgjevar Marit Eldholm.

AV SILJE PILEBERG | FOTO ERIK NORRUD

– Som forskingsrådgjevar må du prøve å finne løysingar på problem. Viss du ikkje veit svaret, så sei at du skal prøve å finne ut av det, seier seniorrådgjevar Marit Eldholm.

– Det er ein nærleik mellom folk her, seier Vilija Duleviciute.

Forskingsrådgjevar Vilija Duleviciute hadde sin første dag i ny jobb då ein professorkollega kom innom kontoret hennar. Dei snakka om å vere nyttilsett, om forskarstøtte, om rolla som forskingsrådgjevar. Og midt i samtalen kom det frå kollegaen: «Men du er ikkje berre ein støt-tefunksjon. Du er ein samarbeidspartnar.»

– Det var så fint! Eg fekk ei kjensle av ...

Ho strevar med å finne ordet.

– ... at eg er ein verdifull medarbeidar. Eg har hatt det bra på dei tidlegare arbeidsplassane mine, men eg trur aldri at nokon har sagt noko slikt til meg før.

Rundt eitt av fire årsverk i høgare utdanning, 24 prosent, er administrative, ifølgje *Tilstandsrapport for høgere utdanning 2022*. Talet varierer institusjonane imellom, og det same gjer relasjonen mellom administrativt og vitsskapeleg tilsette.

Då Forskerforum tar ein ringerunde til eit titals tilsette i forskingssektoren, fortel både vitsskapeleg og administrativt tilsette om godt samarbeid. Men ein del fortel også at dei har opplevd manglande forståing gruppene imellom. Fleire administrativt tilsette kjenner seg som eit B-lag: Ëi nemner ein idé ho presenterte på eit møte som vart applaudert og send vidare til ein kollega med doktorgrad. Sjølv sat ho skuffa igjen. Ei anna fortel om direkte konfrontasjonar med forskarkollegaer, der plikta til å følgje eit regelverk har blitt sett på som problemskaping.

Ein betre kategori?

Ragnar Lie er seniorrådgjevar i Universitets- og høgskolerådet. Han er også aktiv i Norsk nettverk for forskingsadministrasjon (NARMA), som saman med Forskingsrådet har laga eit kompetanseprogram for å styrke forskingsrådgjevarar i stillinga si. For Lie er problemstillingane over velkjende.

– Eg trur det har blitt mykje betre enn det var. Men eg er sikker på at dei fleste opplever situasjonar der dei blir minte på dette. Det ligg ein underliggande kultur og slumrar i ein del fagmiljø: at dei vitsskapelege er ein eigen og betre kategori, seier han.

Han trur at det til dels heng saman med retorikken om at byråkrati er noko ein må unngå.

– Vi skal vere glade for at vi har profesjonelle byråkratar! Men mange i forskingsadministrasjonen ser seg sjølve meir som spesialistar enn byråkratar. For eksempel har heile seks av ti forskingsrådgjevarar doktorgrad, seier han.

Eit historisk blikk kan utdjupe problematikken. I boka *Universitetet i Oslo 1975–2011: Mot en ny samfunnskontrakt?* skriv historieprofessor Kim G. Helsvig om den store veksten i administrasjonsoppgåver og administrativt tilsette som ein såg særleg i 1970- og 80-åra. Sekretærar og kontordamer måtte vike for konsulentar og rådgjevarar. Med kvalitetsreforma i 2003 gjekk dokumentasjons- og rapporteringskrava ytterlegare opp, noko som også innebar auka krav til vitsskapeleg tilsette.

Herskap og tenarar

Forholdet mellom administrasjonen og vitsskapeleg tilsette kunne bli anstrengt. «Er administrasjonen berre til bry for forskarane, medan forskarane ikkje vil følgje dei byråkratiske spelereglane», spurte Uniforum i 2010 etter ein heftig debatt i Aftenposten mellom ein biologiprofessor og universitetsleiinga. Professoren meinte at administrasjonen var meir oppteken av å leie enn av å yte service overfor fagmiljøa, medan direktøren meinte at professoren ga uttrykk for «en utdatert forestilling om herskap og tenere».

Kim G. Helsvig trur at det framleis er mange vitsskapeleg tilsette som misliker byråkratiet.

– Eg kan ikkje seie at dei føler seg betre enn administrativt tilsette, men det er sikkert ei utbreidd førestilling om at det er dei vitsskapeleg tilsette som leverer på kjerneoppgåvene, og at dei andre er støttepersonell. Ein og annan e-post frå dei vitsskapeleg tilsette kunne nok vore formulert på ein hyggelegare måte, seier han.

Samtidig har han inntrykk av at samarbeidet mange stader fungerer godt. Dessutan:

– Eg trur at ein forskar skal vere ganske dum viss han eller ho ikkje forstår at ein skal vere svært takksam for ein god administrasjon.

– Eit drøymelag

Vilija Duleviciute har sin nye arbeidsplass på ARENA Senter for europaforskning.

– Det er skilnad på hierarki på papiret og opplevd hierarki. Dette bør ein vere bevisst på, også i akademien, seier forskar Bård Fyhn, som har mange år i Forsvaret bak seg.

Allereie første dagen vart ho kasta inn i oppgåvene. Senteret har tidlegare henta inn midlar til fleire store EU-prosjekt og hadde ein søknadsfrist veka etter. Søknadsskriving og oppfølging av det administrative i forskingsprosjekt er ein viktig del av jobben til ein forskingsrådgjevar.

– Eg var imponert over kor godt samarbeidet var. Dei administrativt tilsette hadde ulike roller; nokre hjelpte til med figurar eller bilete, andre gjekk gjennom søknadsteksten og såg om han oppfylte tekniske krav, fortel ho.

Ho har jobba i sentraladministrasjonen ved to andre norske universitet. Også der samarbeidde ho godt med dei fleste forskarane.

– Men eg har ikkje nokon gong i livet mitt sagt, eller tenkt, at eg jobbar på eit «dream-team» så mange gonger som dei siste vekene.

Ho synest at det er vanskeleg å konkretisere årsaka. Men ho trur det handlar om engasjementet ho opplever hos kollegaene: at også folk som ikkje er involverte i det ho jobbar med, spør korleis det går. Sjølv opplever ho at ho kan spørje dei nye kollegaene sine om kva som helst.

– Det kjennest trygt her, seier ho.

Frå Forsvaret til akademien

Bård Fyhn er snart ferdig med ei doktoravhandling ved Norges Handelshøyskole (NHH) om psykologisk tryggleik, altså eit klima der folk er trygge på å uttrykke seg og vere seg sjølve. Dei vågar å dele uro og feilgrep utan å vere redde for negative følgjer.

Fyhn hadde jobba i Forsvaret i mange år, dei fleste åra som leiar. Sjølv om han berre har gode ting å seie om sine nære kollegaer på NHH, har han opplevd nokre hierarkiske

haldningar i akademien som har forbausa han.

– Eg ventar ikkje spesialbehandling, men eg ventar heller ikkje å bli behandla som eit barn. Så når eg blir møtt med «jammen du er jo ein stipendiat», då skal eg innrømme at vi har ei lita utfordring i samarbeidet vårt. Heldigvis er det unntaket meir enn regelen. Dei fleste ser mennesket framfor tittelen, seier han.

Han kjenner att problemstillingane med administrativt og vitskapeleg tilsette frå Forsvaret. Også der har ein både eit gradssystem og ulike kategoriar tilsette.

– For eksempel har Forsvaret maskinistar og teknikarar som er spesialistar på sine felt. Men viss eg, berre fordi eg i nokre tilfelle hadde meir gull på skuldrene, skulle gå og tenkje at eg visste betre enn andre, då ville det gå gale, seier han.

Papir-hierarki og opplevd hierarki

Ifølgje Fyhn har Forsvaret i lang tid lagt til rette for meiningsbryting og trenar på godt leiarskap. Noko av årsaka er bitre erfaringar: I Vassdalen-ulykka i mars 1986 omkom 16 soldatar i snøskred under ei NATO-øving. Det er den verste ulykka Forsvaret har opplevd i fredstid. Leiaren for soldatgruppa hadde sagt til sin overordna at han meinte området ikkje var trygt. Svaret han fekk, var at det ikkje var opp til han å vurdere.

– Det er skilnad på hierarki på papiret og opplevd hierarki. I Forsvaret er folk vane

– Det ligg ein underliggende kultur og slumrar i ein del fagmiljø: at dei vitskapelege er ein eigen og betre kategori.

RAGNAR LIE

Vilija Duleviciute og Marit Eldholm trur at glasveggar, opne kontordører og ei sitjegruppe midt i lokalet påverkar arbeidsmiljøet positivt.

med formelt hierarki, men ein trenar på å skape rom for meiningsbryting. Ein sjef kan ikkje detaljstyre sine tilsette; det fungerer ikkje i møte med kaos og kompleksitet.

Det er i dag mange studiar som tyder på at psykologisk tryggleik er heilt avgjerande for at vi skal ha det bra, og prestere, på jobb, forklarar Fyhn. Det finst også studiar som tydar på at opplevd hierarki er negativt for psykologisk tryggleik.

– I akademia er ein heilt avhengig av ein

eigenskap som kreativitet. Det er vanskeleg å få eit kreativt miljø viss du tenkjer at ein annan alltid veit best fordi han er professor. Vi bør alle vere bevisste på å anerkjenne dei vi har rundt oss, og verdsetje det dei har å bidra med.

– Ikkje ver for audmjuk

Marit Eldholm var forskingsrådgjevar på ARENA inntil nyleg. I dag har ho ein jobb på fakultetsnivå, men ho er ofte innom

senteret, og ein del av jobben hennar er å følgje opp forskingsrådgjevarar som Vilija Duleviciute.

Denne dagen har vi utfordra henne: Etter rundt 15 år i forskingsrådgjevarjobben, der ho sjølv på mange måtar bygde si eiga stilling, kva råd vil ho gje?

– Det første er at du ikkje må vere for audmjuk. Om du les ein søknad og ikkje forstår, er det ikkje forklart godt nok. Slike tilbakemeldingar set forskarane pris på å få, seier Eldholm.

Ho og den tidlegare forskingsrådgjevar-kollegaen hennar diskuterte også korleis dei skulle tiltale forskarar og professorar. I resten av Europa er kulturen gjerne meir hierarkisk enn her.

– Vi kom fram til at vi skulle skrive tittelen deira i første e-post, og at viss dei svarte oss med fornamn, skulle vi gjere det same. Vi la berre til «if I may». Slik tok vi det unna med

– Du må ikkje vere for audmjuk. Om du les ein søknad og ikkje forstår, er det ikkje forklart godt nok.

MARIT ELDHOLM

ein gong, og det vart lettare når vi møtte dei personleg. Ein må ta eit aktivt ansvar for å utjamne, seier Eldholm.

Fleksibilitet og tillit

Eit anna råd frå Eldholm er å vere fleksibel. Jobbar du som forskingsrådgjevar i eit EU-prosjekt, er du eit bindeledd mellom EU-kommisjonen og forskarane. Ikkje berre vis til at «slik er kontrakten», tilrår Eldholm.

– Prøv å finne løysingar på problem. Veit du ikkje svaret, så sei at du skal prøve å finne ut av det.

Her kan det vere nyttig å ha nokon å spørje. Å bruke litt tid på å bli kjend med kompetansen i eigen organisasjon, kan lønne seg, påpeikar Eldholm.

– Bruk også tid på å bli kjend med forskarane. Ver nysgjerrig og interessert. Når ein blir kjent, byggjer ein tillit, meiner ho.

Eldholm har dessutan hatt nytte av konferansane til NARMA. I mai deltok ho på konferansen til den europeiske mor-organisasjonen EARMA, med over 1100 deltakarar frå heile Europa.

– Då ser ein verkeleg at vi forskingsrådgjevarar er ein profesjon. Det finst til og med vitsskapelege tidsskrift om forskingsadministrasjon!

Medan ein går

Seniorrådgjevar Ragnar Lie har vore engasjert i NARMA sidan starten i 2013. Han skildrar konferansane som viktige for å lære og dele.

Lie støttar råda frå Eldholm og trur at fleire av dei også gjeld andre administrativt tilsette.

– Det er nødvendig å kunne dei konkrete arbeidsoppgåvene, såkalla «hard skills». Men det er ikkje tilstrekkeleg. Det er også viktig å kunne utvikle gode samarbeidsrelasjonar, bygge bru mellom enkeltmenneske, å etablere nettverk og jobbe i team. Alt dette er «soft skills», og det gjeld generelt, seier han.

Det er ei dobbelheit i at ein både skal vere støtteapparat og profesjonell, legg han til.

– Du skal ikkje vere ein tenar. Ideelt sett skal du vere ein del av eit team. Men mange forskingsrådgjevarar sit på fakultetsnivå eller i sentraladministrasjonen. Då er det vanskelegare å bli kjent. Gjeld det søknadsarbeid, må forskingsrådgjevarane lese seg godt opp og samarbeide tett med forskarane over fleire månader.

Ei utfordring med forskingsrådgjevarjobben er at han må skreddarsyst behovet, påpeikar han.

– Andre administrativt tilsette kan ha meir klart definerte arbeidsoppgåver, men forskingsrådgjevarrolla må ofte forvalta dynamisk og utviklar seg medan ein går. Det gjer at både forskarane og rådgjevarane kan bli usikre på kva jobben inneber.

Fekk sommarferie likevel

Marit Eldholm hadde ein jobb ho stortreivst med i 15 år. Ho trur at ARENA si oppskrift ikkje berre er godt for arbeidsmiljøet, men også for måloppnåinga:

– Senteret har klart å hente inn midlar til fleire store EU-prosjekt, som dei har koordinert godt. Det er ein føresetnad at miljøet har god forskning, men eg trur også at det kjem av samarbeidet mellom forskarane og administrasjonen.

Medan forskarane konsentrerer seg om faga sine, løysar dei administrativt tilsette andre problem, som: Kva gjer ein når ein forskar som ein samarbeider med ute i Europa, bytar jobb?

– Det finst forskarar som fiksar såne ting sjølve. Men dei trur eg er litt sånn turbo-forskarar, ler Eldholm.

Samarbeidet på senteret ser altså ut til å gagne fleire partar. Og Vilija Duleviciute er ikkje den einaste som har blitt forbløffa over sin nye arbeidsplass: Då Daniel Naurin for

to år sidan skulle starte i ny stilling som senterleiar, fekk han ein e-post frå dåverande forskingsrådgjevar Marit Eldholm. Ho ønskte han velkomen og informerte samstundes om at dei var i ferd med å søkje nettverksmidlar frå Norges Forskningsråd. «Oi, her må eg jobbe i sommar», tenkte Naurin. Men så såg han vedlegget.

– Der låg det fem sider med kjempebra søknadstekst som Marit hadde skrive. Eg hadde aldri opplevd noko liknande. Det var heilt nytt for meg at administrasjonen var involvert på den måten. ●

Kva er den viktigaste skilnaden på administrativt og vitsskapeleg arbeid?

ASTRID VIGTIL
senior forskingsrådgjevar ved NTNU, tidlegare forskar.

– Som forskingsrådgjevar i administrasjonen yter du tenester til forskarane, medan du oftast ikkje har di eiga forskning. Som rådgjevar må du ha eit større bilete av forskinga: heile verkemiddelapparatet, regelverket, forskingsstrategi og politikk.

STIAN SUNDELL TORJUSEN
førsteamanuensis ved Universitetet i Sørøst-Noreg, tidlegare forskingsrådgjevar.

– Vitskapeleg tilsette får ein del tid til forskings- og utviklingsarbeid og står ganske fritt til å fylle den tida. Då eg jobba administrativt, var det eit visst rom for dette, men rammene var strenge, og ein jobba ofte med satsingar som kom ovanfrå.

JON ANSTEIN OLSEN
seniorrådgjevar ved Oslomet, tidlegare forskar.

– Som administrativt tilsett må ein trivast i ei birolle og med mange ulike nye små og store oppgåver frå dag til dag. Ein må like å hjelpe folk og å jobbe med forskning utan å eige forskinga. Men mykje er òg likt – ein jobbar i kjent miljø og for same overordna mål.

FOTO: TEREZIA MINARIKOVA

FOTO: ESPEN SCHIETNE

FOTO: BENJAMIN A. WARD

TYSKLAND

GULLMYNTER FRA OLDTIDEN STJÅLET

Rundt fire kilo keltiske gullmynter fra oldtiden er blitt stjålet fra et museum i Manching nord for München, opplyser politiet. Myntene var fra rundt år 100 før vår tidsregning og ble funnet i 1999. Nyhetsbyrået DPA skriver at myndighetene vurderer verdien av myntene til å være flere millioner euro. Det er ingen spor av tyver eller tyvgods så langt. – Tapet av den keltiske skatten er en katastrofe. Som et vitnesbyrd om vår historie er gullmyntene uerstattelige, sier Bayerns minister for kunst og vitenskap, Markus Blume, til nyhetsbyrået DPA. (NTB)

STORBRITANNIA

Flertallet nådde ikke klimamål

■ Universiteter i Storbritannia hadde et mål om å redusere CO₂-utslippene sine med 43 prosent mellom 2006 og 2021. Men bare 41 prosent av universitetene oppnådde målet, skriver BBC. Universitetene måles også på andre klimamål. Over 100 universiteter har sagt at de skal trekke investeringene sine ut av fossile brennstoff, men bare 60 har gjort gjeldende vedtak om det, ifølge organisasjonen People and Planet. Fire universiteter har bestemt at fossilselskapene ikke får rekruttere studenter via karrieresentrene.

FOTO: MARKUS SPISKE/UNSPLASH

INDIA

Mikrochip i vitnemål

■ Tidligere tiltak som papirkvalitet, logoer, unike koder og vannmerker har ikke vært tilstrekkelig for å få bukt med et økende problem med falske vitnemål. Nå vil universiteter og myndigheter i delstaten Telangana, der universitetsbyen Hyderabad er hovedstad, legge inn mikrochippene i avgangspapirene, skriver The Siasat Daily. Studenter må også betale for å bli lagt inn i en database der arbeidsgivere, også mot betaling, kan sjekke om dokumentene deres er ekte.

FOTO: MICHAEL DZIEDZIC/UNSPLASH

DANMARK

Omstridt forsker oppsagt

■ Åtte forskere er sagt opp fra Danmarks institutt for Pædagogik og Uddannelse (DPU) på Aarhus Universitet, blant andre Thomas Aastrup Rømer. Han har kritisert instituttets forskning for å være «propaganda-aktig» til forsvar for den mislykkede folkeskolereformen fra 2013, skriver Akademikerbladet. De oppsagte er vurdert på undervisning, forskning og samarbeidsvilje, og instituttet avviser at det er faglige eller personlige grunner til at Rømer er sagt opp.

FOTO: NISCHAL MALLA/UNSPLASH

USA

Storstreik i flere uker

■ 48 000 postdoktorer, doktorgradsstudenter og vitenskapelige assistenter på University of California streiket i tre uker i november og desember. Universitetet lønner master- og doktorgradsstudenter for undervisning, men ikke for arbeidet med avhandlingen. Selv med 20 timer undervisning i uken tjener de dermed under det en gjennomsnittlig husleie i området koster, ifølge Time. Nå er postdoktorene lovet rundt 20 prosent lønnsøkning over en treårsperiode, ifølge Chronicle, men det er uklart hvem som skal betale for dette, og forskningsgruppelødere frykter at de må ta hele regningen.

CANADA

Reduserer bosettingskrav

■ For å opprettholde de offentlige bevilgningene krevde lokale myndigheter at minst 500 av de ansatte og hele ledelsen ved Athabasca University måtte bo i Athabasca. Universitetet har stort sett digital undervisning, og få av studentene, ansatte eller ledelse har bodd i byen der universitetet formelt ligger. Nå har universitetet akseptert en kompromissavtale: I løpet av fire år må ni i ledelsen og 277 ansatte bo lokalt. Dette er like fullt en økning ettersom 252 ansatte i dag bor i byen, skriver Global News.

FOTO: RENAN KAMIKOCA/UNSPLASH

FOTO: THE BRITISH MUSEUM / NTB

Rosettasteinen er en av hovedattraksjonene når British Museum nå markerer at det er 200 år siden skriften på steinen ble tydet.

EGYPT

KREVER ROSETTA-STEINEN TILBAKE

Rosettasteinen fra oldtidens Egypt førte til et gjennombrudd i arbeidet med å tyde hieroglyfer fordi samme tekst er hogd inn med hieroglyfer, demotisk skrift og gammelgreske bokstaver. Steinen står nå i British Museum. Den ble fjernet fra Egypt av britiske imperiestyrker i 1801, som del av en fredsavtale mellom Frankrike og britene. British Museum mener avtalen er gyldig fordi den er underskrevet av en osmansk admiral mens Egypt formelt var styrt av sultanen i Istanbul. Det pågår flere kampanjer for å få steinen tilbake til Egypt, men museet har ikke mottatt en formell henvendelse fra Egypts regjering.

SVERIGE

Legger ned konfliktfylt institutt

■ Etter mange år med dårlig arbeidsmiljø har Lunds universitet bestemt seg for å legge ned Institutt for astronomi og teoretisk fysikk for å få bukt med en destruktiv uformell ledelse. De ansatte flyttes til flere andre institutter, og studentene skal få gjøre ferdig utdannelsene sine, forsikrer instituttet. Problemene på instituttet ble så store at de fikk omtale i tidsskriftet Nature. Det er ikke ofte arbeidsmiljøproblemer blir så omfattende, skriver Universitetsläraren, men i fjor skjedde noe tilsvarende ved Uppsala universitet, som så seg nødt til å avvike et institutt for nevrovitenskap.

FOTO: KARL HEDIN/UNSPLASH

UKRAINA

Tilbake til universitetene

■ Etter at Kharkiv ble gjenerobret fra Russland i september, har ansatte kommet tilbake til universitetene, skriver Science. Det ligger over 70 universiteter og høyskoler i byen, og de fleste er skadet av krigen og må repareres. Noen ansatte er tilbake på laboratoriene sine og litt digital undervisning er i gang, til tross for strømbryt og lite oppvarming. Over 1300 forskere og titusener av studenter har flyktet fra Ukraina, og manglende studenter fører også til oppsigelser. Samtidig er det etablert rundt 40 internasjonale programmer for å støtte ukrainske forskere.

Den som hører stemmene i sakprosaen, kan bli en ryddigere forfatter.

Med øre for tekst

Sakprosa-professor **JOHAN LAURITS TØNNESSEN**
i samtale med Bår Stenvik | Foto: Erik Norrud

Da Johan Laurits Tønnesson¹ tok hovedfag i nordisk, var han i førtiårsalderen og hadde allerede studert både musikk, historie og nordisk, og jobbet som formidlingskoordinator i Norges allmennvitenskapelige forskningsråd. I hovedfagsarbeidet ble alle disse interessefeltene etter hvert flettet inn i hverandre.

– Det store spørsmålet mitt var «Hvordan formidle vitenskap». Jeg var også opptatt av dette med «stemmer», som var litt moteriktig den gangen. Så jeg bestemte meg for å gå under overflaten i historiker-tekster, og lytte etter stemmer.

– **Fordi hver tekst kan være flerstemt, som i musikken?**

– Nettopp. Pamfletten er énstemt, eller *monofon*. Den durar på med én stemme. Men et verk kan også være flerstemt, eller *polyfont*. Den russiske litteraturforskeren Mikhail Bakhtin er kjent for sine teorier om romanen. Hans ideal er Dostojevskijs *Brødrene Karamasov*, og der viser han hvordan stemmene til brødrene Aljosja og Ivan er likeverdige – ingen av dem er helten. Men sakprosa, sier Bakhtin, er *homofoni*. For sakprosaisten har noe han vil ha fram, og så orkestreer han teksten med andre stemmer, som kan motsi, og det foregår en diskusjon i teksten.

– **Men lederstemmen konkluderer til slutt?**

– Ja, hvis du skriver helt polyfont, vil ingen få vite hva din egen holdning er. Jeg tror mitt ideal for sakprosa er at det skal være homofont, altså at det skal være en melodistemme som er den dominerende. Og har det siste ordet.

Tønnesson plukker fram sin egen doktorgradsavhandling, *Tekst som partitur*, og leser høyt et utdrag fra historiker Finn Olstads *Sandefjords historie*:

– «Alt var svart eller hvitt – gode nordmenn eller landssvikere. Helt uberettiget var ikke dette. Kan avskyen og fordømmelsen mot nasjonal samling avfeies?» ...

Og så videre. Etter å ha lest hele avsnittet viser Tønnesson fram hvordan de ulike setningene og leddsetningene kan tilskrives ulike

– Jeg fikk en delinteressante,
men håpløst skrevne manus
fra professorer her ved
universitetet.

stemmer i teksten: «Den nøytralt avveiende historikeren», «Den klassiske okkupasjonshistorikeren» og «Den revisjonistiske okkupasjonshistorikeren».

– **Men i dette partituret har du også flere lesere, ser jeg?**

– Ja, jeg oppdaget et begrep som Umberto Eco² etablerte i 1979, *modell-leseren*. En underforstått leser som forfatteren skriver fram, som utvikler seg i løpet av teksten og blir en modell for vår lesning. Men jeg syntes det var utilfredsstillende med bare én modell-leser.

I «partituret» i boka er leserne utlagt skjematisk med sine tenkte responser på teksten. Modell-leser A er «Den patriotiske sandefjordingen», B er «Den nytenkende sandefjordingen», C er «Den kompetansevurderende faghistorikeren med en fordomsfri tilnærming til okkupasjonstiden», og D er «Den erkjennelsessøkende lokalt orienterte historikeren med et levende, men ikke fanatisk anti-NS-standpunkt».

Tønnesson har latt leser A respondere på første setning i Olstad-utdraget med «Svart eller hvitt? Ja, det var jo sånn det var», mens leser C tenker: «Ja, nå er jeg litt spent på drøftingen av dette her».

– **Dette er jo et slags lesedrama, der du har dramatisert både forfatterstemmer og lesestemmer?**

– Ja, og så gikk jeg ut i verden og intervjuet *virkelige* lesere: for eksempel en som var 90 år og hadde vært vakt for såkalte tyskertøser i de dagene, og fikk deres respons på for eksempel setningen om at «alt var svart eller hvitt». Her ville 90-åringen si: «Ja, det var sånn det var.» Men jeg intervjuet også en ung jente, hovedfagsstudent i nordisk fra Sandefjord, som hadde en helt annen respons når det gjaldt tyskerjentene: «Ja, det var sånn man tenkte, man tenkte liksom ikke på andre faktorer.»

– **Er dette også et godt analyseverktøy for akademiske tekster? Du har jo jobbet mye med klarspråk for det offentlige, der idealet er en tydelig jeg-stemme med et entydig budskap. Men i akademien er det mye forbehold.**

– Ja, dere journalister liker jo ikke det, dere vil vite «hva du *egentlig* mener». Men i akademisk skriving kan det være gode grunner til såkalt «hedging», at man skjuler seg litt i teksten. I mange situasjoner er det ikke noe ideal at man skal stå fram med en veldig tydelig forfatterstemme. Jeg spiller ofte som veileder inn at tekster med hell kan knyttes mindre til forfatterens person. Men på den andre siden har det vært litt overdrevet tradisjon for å utrydde «jeg». Jeg leste en veiledning for franske studenter der de snakket om «det heslige ordet *jeg*». Det sto at bare folk på min alder kunne tillate seg slikt, for unge akademikere var det en stor forbrytelse å skrive *jeg*. Men den tid er forbi.

– **Men apropos flerstemmighet: Den akademiske artikkelen er jo en dialogisk sjanger nesten per definisjon?**

– Ja, vitenskapelig skriving skjer i dialog med andre forskere, og derfor er det veldig vanlig med «adversative» uttrykk (uttrykk som

¹ Født i 1956, professor i sakprosa ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier ved Universitetet i Oslo (UiO). Blant annet redaktør for *Den flerstemmige sakprosaen* (2002) og forfatter av *Hva er sakprosa* (2008/2012). Vinner av UiOs Utdanningspris 2021. Hans definisjon av sakprosa har fått gjennomslag på steder som Kulturrådet og Store norske leksikon og lyder: «En sakprosaetekst er en tekst som adressaten har grunn til å oppfatte som direkte ytringer om virkeligheten.»

² Italiensk filosof, forfatter og litteraturteoretiker

■ – Flerstemmighet i tekst har for meg vært en nøkkel til å forstå tekster, sier Johan Tønnesson.

forbereder en kontrast eller motstand til det som er nevnt før, red. anm.), for eksempel however, imidlertid og derimot. «Vi har hevdet <synspunkt A>, imidlertid er det også en del som peker i retning av <synspunkt B>».

– Men jeg synes jeg ser en del passasjer a la «Vi har hevdet <synspunkt A>, imidlertid kan det også sies at <synspunkt A(variant)>». Altså at de adversative ordene brukes uten at det er reelle motsetninger i innholdet?

– Jeg er i alle fall fryktelig streng med studentene, for det er så mange som forveksler imidlertid og derimot. De synes «imidlertid» høres jålete og gammeldags ut, og så skriver de «derimot» i stedet. Men det er veldig forskjellig nivå på det adversative i de to uttrykkene.

– Kan det hjelpe å se for seg disse motsetningene som ulike stemmer?

– Jeg var tidligere redaktør i forskningstidsskriftet Apollon, og fikk en del interessante, men håpløst skrevne manus fra professorer her ved universitetet. Da utviklet jeg en enkel teknikk: I margin prøvde jeg å skrive spørsmålet som det enkelte avsnittet var svar på. Da kunne jeg sende manuset tilbake til forskeren og si «Kan du etablere en bedre struktur i forløpet av spørsmål?»

– At det neste spørsmålet må følge logisk av det forrige svaret, og så videre?

– Ja, for man blir forvirret som leser hvis stemme A blir fulgt av stemme C uten at det er noen egentlig dialog mellom dem.

– Det får meg til å tenke på en ting med forbehold: Om man har en setning som starter med «Selv om ...», innebærer det ofte at den setningen begynner med et forbehold, som dermed blir etablert før vi får vite hva setningen faktisk handler om. Forfatteren begynner å snakke om unntaket før han har sagt hva regelen er. Så kanskje journalistenes frustrasjon over akademiske forbehold ikke alltid skyldes forbeholdene i seg selv, men hvor de plasseres.

– Dette er ikke jeg ekspert på.

– Men det slår meg at i din modell kan dette utlegges som at stemme C kommer med en innvending mot noe som stemme B foreløpig ikke har påstått?

– Ja, som sådan kan jeg kanskje si at jeg er ekspert likevel. Dette minner meg litt om det siste manuset jeg kommenterte. Artikkelen konkluderte med «at begrep X ikke var nyttig i den aktuelle sammenhengen». Men jeg syntes *det* var ganske opplagt. Det nye bidraget i teksten var at forfatteren foreslo et alternativt begrep, men det kom litt i forbifarta. Så jeg foreslo å starte med det som tidligere var konklusjonen, og heller konkludere med det alternative begrepet. Det er godt eksempel på dårlig orkestrering av en tekst, som kan bedres med et motsatt forløp.

– Fordi man må gjøre et valg om hvilket spørsmål som skal besvares – er det «Er begrep X nyttig?» eller «Finnes det et alternativ til X»? To spørsmål som representerer ulike versjoner av modell-leseren og hva hen lurer på?

– Nettopp, og det riktige spørsmålet måtte på plass før det var noen vits i å sende artikkelen til fagfellevurdering.

– Er modell-leserne nyttige i klarspråk-sammenheng også?³

– Om du tenker deg et skjema fra NAV, så finnes det ikke én type lesere av dem. Noen lesere går selv til lovteksten og til forskriftene og finner ut av det hele. Så jeg mener en klarspråklig tekst skal gi tilgang til lovteksten bak. Men en juridisk kyndig modell-leser kan de aller fleste ikke strekke seg mot. Den internasjonale definisjonen på «Klart språk» er at det «bistår leseren i å finne det de leter etter, forstå det de finner, og at de kan bruke det de finner, til å gjøre det de skal». Så da må vi ha en modell-leser 2, som har et problem,

³ Betegner internasjonal forskningstradisjon og tiltak i en rekke land for å gjøre offentlige tekster mer tilgjengelige og forståelige. I Norge fikk vi egen klarspråk-paragraf i språkløven nylig: «Offentlige organ skal kommunisere på eit språk som er klart, korrekt og tilpassa målgruppa.» Tønnesson har vært en drivkraft i norsk klarspråk-arbeid og leder bachelor-programmet «Klart språk».

■ – Du kan som forfatter skape modell-lesere i teksten din bevisst, sier Johan Tønnesson.
– Men de kan også være litt unndratt din vilje.

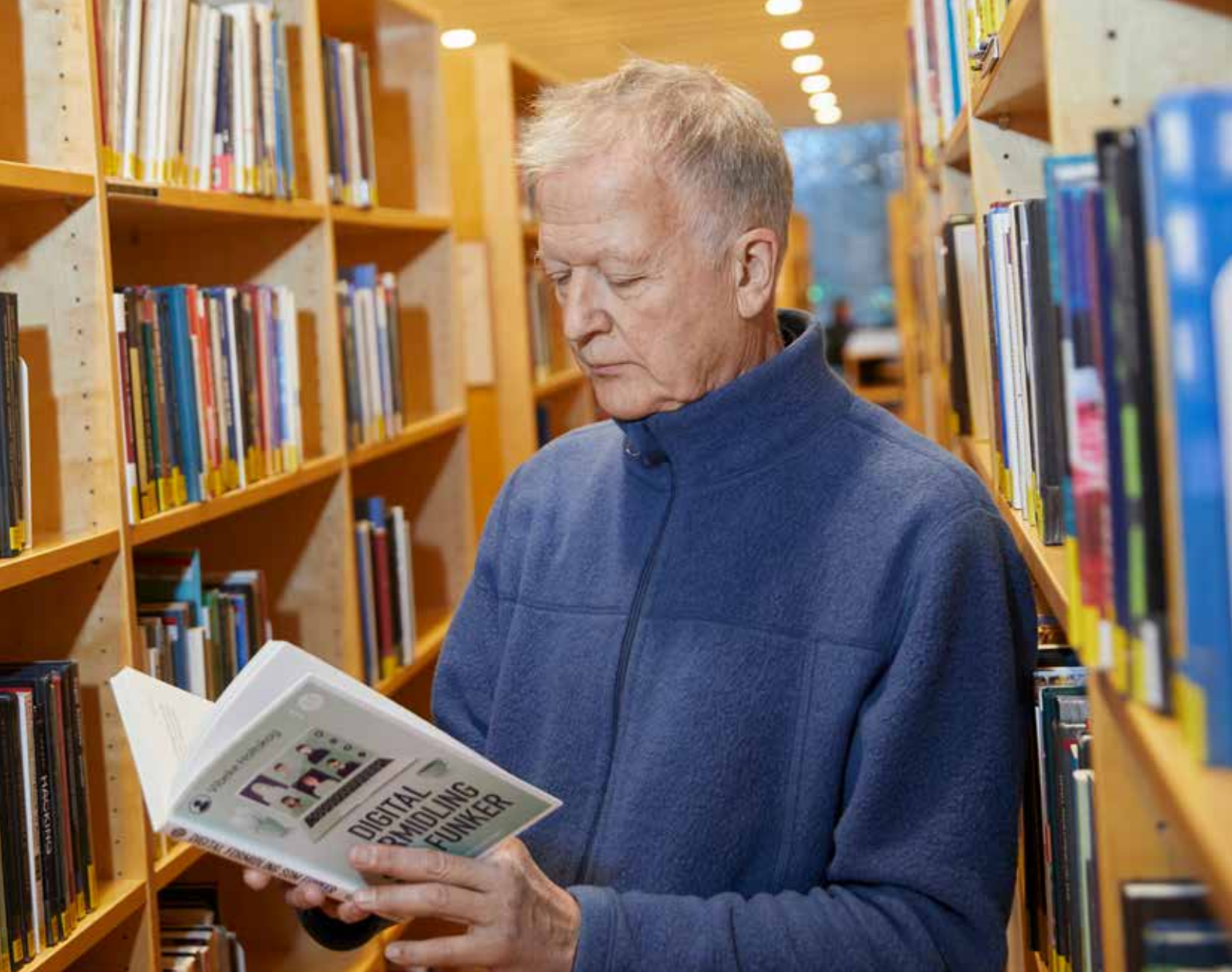
skal finne ut av regelen, og skal få løst det. Men her er det noe som mangler: medborgeren som deltaker i demokratiet som faktisk skal skjønne det som foregår. Vi fikk den første norske avhandlingen om klarspråk i fjor, av Ida Seljeseth. Den heter «Klart språk og retorisk medborgerskap» og handler om denne tredje modell-leseren: den kritiske medborgeren. Så jeg synes at tanken om å bygge forskjellige modell-lesere er høyst nyttig.

– Det får meg til å lure: Kan ikke en og samme fysiske leser være polyfonisk og ha flere av disse leserrollene i seg?

– Jo ...

– For det minner meg om den Gunnar Aakvaag-debatten fra 2020⁴. Han hevdet at journalister forsimpler offentligheten, fordi de bare bruker eksempler og ikke teori. Sakprosa burde derfor også skrives av akademikere, som skaper reell forståelse og ikke bare gode historier. Men jeg skjønnte aldri hvorfor det var noen motsetning mellom gode eksempler og teoretisk innsikt? Om man har en modell-leser som ønsker å forstå teorien, men også gjerne vil ha et eksempel for bedre å se for seg hva det innebærer? Er det mulig at akademikere er i overkant redde for eksempler?

⁴ I 2020 satte sosiolog Gunnar C. Aakvaag i gang en debatt i Morgenbladet og flere andre medier ved å angripe journalisters fokus på «eksempler» og «historier», og oppfordre forskere til i større grad å formidle fagstoff på egne premisser, som ville ivareta en mer kompleks forståelse av teori og modeller.

– Jeg vil strekke meg så langt som til å si følgende: Vekten på at analysen skal være valid, gjør at vi ofte overser det store potensialet som finnes i eksempler. Der kan jeg lene meg til vitenskapsfilosofen Bent Flyvbjerg. I boka *Samfunnsvidenskab, der virker* har han et kapittel som heter «Eksempels makt». Der tar han for seg en lokalpolitisk dansk strid om miljøtiltak, og viser hvor mye vi kan få ut av eksemplet selv om det overhodet ikke er representativt. Idealet om representativitet kan hindre mye original forskning.

Tønnesson smiler.

– Her kan jeg få mange Forskerforum-lesere på nakken, vet du.

– **De samme som er skeptiske til kvalitativ forskning, kanskje?**

– Men da vil jeg si «ja, takk begge deler». Og så vil jeg legge til at en del av oss humanistene er for dårlige til å utnytte «big data». Rett borti gangen her har vi tekstlaboratoriet med enorme korpus. Det har jeg brukt altfor lite. Mitt ideal måtte være en stor oversikt over mønstrene i et felt, kombinert med evnen til å gjøre ideografiske studier. Og da får jeg ikke Forskerforum sine lesere på nakken likevel, for en sånn både-og-løsning vil de selvfølgelig akseptere.

– **Men jeg avbrøt deg, du snakket om klarspråk-satsingen.**

– Ja, den har vært sabla gøy å stå i spissen for. Og der er vi allerede i første time i gang med eksempler. *Finn en tekst på nettet, prøv å finne ut hva som er galt, og hvordan den kan forbedres.* Det kan være fra det helt enkle språklige til design av nettsiden eller «brukerreisen».

– **Veldig praktisk orientert?**

– Ja, og det er samfunnsnyttig så det suser. Denne trygdeskandalen i NAV kom som gave til studiet i all sin forferdelse. For da skjønner folk hvor alvorlig det er når kommunikasjonen ikke fungerer mellom det offentlige og brukerne. Så kom pandemien som neste gave, fordi alle skjønnte at kommunikasjonen fra helsemyndighetene var like viktig som vaksinene. Og at klarspråk var nøkkelen.

– **For å sikre at den folkelige modell-leseren blir ivaretatt?**

– I det første semestret deres tok jeg opp hva en «klarspråkmedarbeider» egentlig er, hva skal studentene bli? Og da var det en av dem som sa: «Vi er folkets ombud inn i byråkratiet.» Det synes jeg er stort og vakkert.

– **Har også akademikere et samfunnsansvar for å gjøre god informasjon tilgjengelig?**

– Det synes jeg er opplagt. Særlig i USA har en enorm del av befolkningen sin egen alternative virkelighetsoppfatning, med egne regler for hva som er reell kunnskap. Framfor å moralisere og drive faktasjekk så er det superviktig at vi skriver mange etterrettelige og bredtfavnende tekster og setter dem i omløp. Jeg har stor tro på forskningsformidling i en sånn sammenheng. En forskningsformidling ikke bare for Biden-sjiktet, men også de andre. Da må man bruke mye fantasi og litterær kraft. Og man må skape modell-lesere som ikke er så lik en selv. ●

Protokollar avslører heftig giftbruk

Salet av gift eksploderte på 1800-talet. Men hvorfor selde apoteket i Lillesand store mengder kvikksølvssalve?

AV JOHANNE LANDSVERK

Apoteka loggførte alt sal av gift til private. – Desse giftprotokollane er ei gullgruve, seier Anne Mette Seines. Her i Ibsens gamle apotek i Grimstad.

Foto: Johanne Landsverk

FORSKAR: Anne Mette Seines, stipendiat ved Institutt for religion, filosofi og historie, Universitetet i Agder

PROSJEKT: giftprotokollar og giftpraksis i Skandinavia i tidsrommet 1800–1970

METODE: kvantitativ analyse av giftprotokollar

UUNNVERLIG VERKTØY: skylagring av data, Excel-ark

Vakker og giftig grønne med arsenikk og kopar.

FOTO: METROPOLITAN MUSEUM

Mellom permene gøymer det seg forteljingar, noterte ned med snirklete handskrift: namnet på dei som kjøpte gift, kor mykje dei kjøpte, og kva dei skulle bruke det giftige stoffet til.

– Apoteka sine giftprotokollar er svært rike kjelder til å forstå kva som gjekk føre seg i lokalsamfunnet, og korleis folk forholdt seg til ulike former for gift i tidlegare tider, seier Anne Mette Seines, stipendiat i historie ved Universitetet i Agder. I fleire år har ho studert og analysert giftprotokollar frå ulike skandinaviske apotek, der salet av giftige stoff til privat forbruk vart registrert.

I dag har Seines teke turen til Ibsen-museet i Grimstad, til apoteket der lærlingen Henrik Ibsen stod bak disken som 19-åring. Apotekhyllene er fulle av gamle boksar med etikettar. Men ingen giftflasker er å sjå, dei er forsvarleg låst inne.

– Eg hadde håpa å finne den gamle giftprotokollen her, men han er visst ikkje å finne. Det hadde vore interessant å sjå om apoteket her selde kvikksølvsalve, slik som apoteket i nabobyen Lillesand, seier ho.

Store mengder kvikksølvsalve

For allereie i 2016 gjorde Seines eit oppsøksvekkande funn då ho gjekk gjennom giftprotokollen til det første apoteket i Lillesand, som i åra 1867–1880 vart drive av apotekar Gustav Gottwald.

– I ei årrekke selde apoteket alarmerande mykje mercurialsalve, eller såkalla gråsalve, som var eit mykje brukt middel mot skabb, lus, lopper og anna utøy. Gråsalven kunne innehalde så mykje som 30 prosent kvikksølv, oftast blanda ut i svinefeitt. Salven etterlet seg grå flekker på huda og på kleda som var vanskeleg å få av, forklarar Seines.

Kvikksølv er eitt av tungmetalla som i dag er strengast regulert, fordi det er så giftig. Men slik var det ikkje i Lillesand på 1800-talet. I løpet av dei 13 åra Gottwald dreiv apoteket, vart det notert 1299 sal av gift, og 75 prosent av salet var gråsalve «mot utøy». I

tillegg kom sal til kundar som hadde resept frå legen. Så kva var det med denne byen?

Syfilis på Sørlandet

– På 1800-talet var Lillesand ein sjøfartsby, og hamnetrafikken førte til eit stort oppsving av syfilis på Sørlandet. I 1870 var det registrert 2239 smitta i Noreg, og av desse var heile 469 frå sørlandsregionen. Og dette er berre dei som gjekk til legen og vart registrerte.

Syfilis er ein seksuelt overførbar sjukdom, men kan også smitte frå mor til ufødd barn og føre til misdanningar.

– Dei fleste som vart smitta med syfilis, måtte oppsøke dokteren. Men mange prøvde nok å halde sjukdomen hemmeleg, for legane var etter kvart pålagde å sende dei sjuke bort for behandling på sanatorium. Dette fekk ofte store økonomiske konsekvensar for den sjuke og for heile familien.

Seines meiner difor det er sannsynleg at ein del av gråsalven som vart seld i Lillesand, var til bruk mot syfilis, kjøpt av folk som ikkje oppsøkte legen.

– Kvikksølvsalve hadde vore brukt mot syfilis i 500 år, og dette var den einaste «kuren» dei hadde. I dag veit vi jo at kvikksølv ikkje drap syfilisbakterien, og at ein kur først vart tilgjengeleg då vi fekk penicillin etter andre verdskrigen.

Rottekrut i såpa

Heilt sidan 1600-talet hadde apoteka hatt einerett til å selje farlege stoff til private, handverkarar og andre.

– Apoteksalet av arsenikk var heilt ekstremt høgt i Noreg i byrjinga av 1800-talet, ikkje minst fordi gifta hadde eit stort bruksområde. Det var eit effektivt middel mot skadedyr som mus og rotter, og vart difor kalla rottekrut. Folk vaska også kyrne sine med arsenikk for å bli kvitt lus og lopper, og dette var vanleg til langt uti 1950-åra.

I byrjinga av 1900-talet var utstopping av dyr ein vanleg overklassehobby, og dyreskinnet vart vaska med såpe av arsenikk.

– Også garvarar, som laga skinn og lær av dyrehud, var storforbrukarar. Ein garvar i Risør kjøpte 30 kg arsenikk berre i løpet av eit par år, seier Seines.

Ikkje minst var arsenikk eit stoff som vart blanda i måling og kjemiske fargar.

– På 1800-talet var det svært populært med silketapet i «Scheeles grønt», særleg i engelske overklasseheimar. Denne vakre, intense grønfargen inneheldt både arsenikk og kopar, og mange vart sjuke.

Det vart også reklamert for ansiktssåpe med arsenikk for å oppnå fin og plettfri hud. Særleg kjenner vi til dette frå England, fortel ho.

– Sjølv om kunnskapen om gift var mindre

– Apoteksalet av arsenikk var heilt ekstremt høgt i Noreg i byrjinga av 1800-talet, ikkje minst fordi gifta hadde eit stort bruksområde.

ANNE METTE SEINES

den gongen, visste folk at arsenikk var giftig, meiner Seines.

– Kanskje greidde dei ikkje ta inn over seg at små dosar arsenikk var farleg. Men dei brukte jo same gifta til å ta livet av rotter og mus!

Frykta for mord

Frå krimlitteraturen veit vi at både arsenikk og cyanid var vanlege gifttypar ved drap.

– Arsenikk er smak- og luktaus, og i byrjinga av 1800-talet var det umogleg å påvise gifta i ein død kropp. Frykta for å bli forgifta var stor, særleg i England. Det utvikla seg eit hysteri som førte til at landet til slutt fekk ei arsenikklov, fortel Seines.

Sverige hadde innført forbod mot arsenikk allereie på slutten av 1700-talet, men Danmark-Noreg innførte i staden giftprotokollar, som gav ein viss kontroll på salet. For å få

kjøpt gift på 17- og 1800-talet måtte kundane skaffe attest frå presten eller lensmannen, og i protokollen kunne det sporast kven som kjøpte gifta.

Apoteka vart utfordra

Ein fellesnemnar for forskinga til Seines er å avdekke gifta si historie. Prosjektet hennar er del av det internasjonale forskarnettverket *Deadly dreams*, som er leia frå Universitetet i Agder.

– Vi forskar på kva for gift som har vore i bruk, og korleis synet på kva som er giftig, har endra seg i takt med ny kunnskap og lovgeving. I Noreg har apoteka hatt monopol på sal av giftige stoff. Men med framveksten av fabrikkar og kjemisk framstilling av legemiddel fekk vi masseproduksjon av produkt frå utlandet. Folk kunne kjøpe varer via postordre,

og apoteka vart utfordra. Ansvaret styresmaktene hadde for å beskytte borgarane mot gift, kom i konflikt med kommersielle aktørar.

Har gått under radaren

Seines har ikkje berre forska på arkivmateriale frå Sørlandet. Ho har studert over 100 giftprotokollar frå ulike apotek i Skandinavia. I tillegg til Noreg har ho blant anna samla materiale frå Stockholm, København og Hillerød.

– På slutten av 1800-talet tok den danske apotekarforeininga initiativ til at norske og danske apotek skulle sende inn giftprotokollane sine. Det er desse protokollane, i samlingane ved Norsk Farmasihistorisk Museum på Bygdøy og Dansk Farmasihistorisk Samling, eg har jobba mest med.

Ho har transkribert protokollar og laga store databasar som ho analyserer.

– I databasen med over 30 000 individuelle giftsal kan eg søke i dei ulike protokollane i Skandinavia og samanlikne funn. Håpet var at materialet skulle vere utfyllande med tanke på geografi, men det har vore vanskeleg. Særleg i Sverige er det samla inn lite materiale.

Seines trur giftprotokollane mange stader kan ha gått under radaren fordi dei kan likne ei rekneskapsbok.

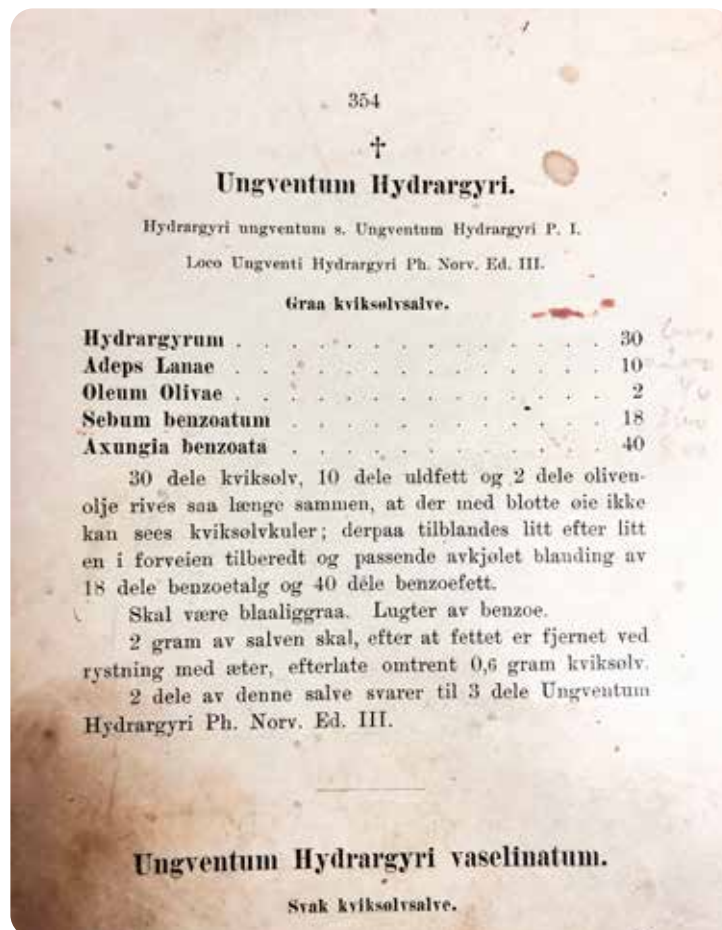
– Anten er dei ikkje tekne vare på, eller

– Arsenikk er smak- og luktaus, og i byrjinga av 1800-talet var det umogleg å påvise gifta i ein død kropp.

ANNE METTE SEINES

- Anne Mette Seines vil finne ut kvifor salet av gift blønde på 1800-talet. Foto: Johanne Landsverk
- Frå giftprotokoll i Lillesand apotek 1879. kjøpte mange kvikksølvssalve til utøyt på dyr. Mange kjøpte gråsalve, blant anna «mot utøyt til en Ko». Kunden signerte til høgre, nokre «med påholden pen»: M.p.p. Foto: Anne Mette Seines
- Oppskrift på kvikksølvssalve eller gråsalve som inneheldt heile 30 prosent kvikksølv. Foto: Anne Mette Seines
- Giftflasker frå Lillesand apotek. F.v.: Krukke med svak kvikksølvssalve (10 prosent) og flasker med arsenikkvask. Foto: Anne Mette Seines

dei kan vere oppbevarte saman med rekneskapsmateriale.

Heller ikkje her i Ibsens apotek i Grimstad er giftprotokollen å oppdrive.

– Det kan jo hende at kvikksølvstrenden i Lillesand har eksistert i fleire giftprotokollar som eg ikkje har hatt tilgang til, men eg har ikkje funne tilsvarende sal i andre apotek, seier Seines.

Om kundane som kjøpte gråsalve hjå Gottwald, hadde syfilis, får vi truleg aldri vite.

– Men namna står jo der, så for lokalhistorikarar som vil forske på det, vil det gå an å finne ut kva desse personane døydd av.

Ei gullgruve å leite i

Seines meiner giftprotokollane er ei gullgruve for den som ønskjer å studere lokalhistorie på 1800-talet og tidleg på 1900-talet.

– Eg fann blant anna ut at det fanst ei gruppe kvinnelege fotografar i Lillesand mykje tidlegare enn vi har visst om. Både fotografar og gullsmedar vart tidleg kundar i apoteka, for dei var avhengige av cyankalium. Fotografane brukte stoffet i fikseringsprosessen, medan gullsmedane brukte cyankalium til forgylling av metall.

– Ingen andre stader enn i desse protokollane kan ein kome så tett på kva for gift folk kjøpte i tidlegare tider. Det er difor dette er så spennande. ●

VERDSPOLITIKK

- Kva slags stilling har 41 år gamle Dmytro Kuleba?
- Ingen har sete kortare enn Liz Truss som statsminister i Storbritannia. Kor mange dagar fekk ho i Downing Street (margin: tre dagar)?
- Kva heiter den belarusiske opposisjonsleiaren som lever i eksil i Polen?

- Presidenten i Indonesia inviterte i fjor haust til eit G20-møte der blant andre Joe Biden og Xi Jinping møttest. Kva er namnet på verten?
- I kva for amerikansk delstat tapte den republikanske guvernørkandidaten Kari Lake, som meiner presidentvalet i 2020 vart «stole» frå Donald Trump, med knapp margin for sin demokratiske motkandidat Katie Hobbs ved mellomvalet i haust?

NORSK POLITIKK

- Kommunalminister Sigbjørn Gjelsvik fyrte seg opp over ein forskingsrapport om valpåverknad og meinte den fremja konspirasjonsteoriar om EU- og EØS-motstandar. Kor var rapporten laga?
- Kva for MDG-politikar er utdanna psykolog frå Universitetet i Oslo, tilsett som førsteamanuensis ved BI og har blant anna gitt ut boka *What We Think About When We Try Not To Think About Global Warming*?

- Ved kva for to universitet – per 15. desember – er forskings- og høgare utdanningsminister Ola Borten Moe blitt erklært persona non grata av studentparlamentet?
- Etter budsjettforliket mellom regjeringspartia og SV held planen fram: Kva institutt og kva direktorat skal bli samlokaliserte i Dokken i Bergen?
- Kva heiter det største lokallaget i Arbeiderpartiet, leia av Trond Giske?

FOTO: ROMAN KUBANSKIY CC BY 2.0

- Han er utanriksminister i Ukraina.
- 49 dagar.
- Svetlana Tikhonovskaja
- Joko Widodo
- Arizona

MEN, MEN, MEN

- Kva er menarke?

b) Mene, mene tekkel ufarsin er ei setning frå Det gamle testamentet som føreseier Babylons fall. Kva for uttrykk i norsk daglegtale er knytt til denne spådommen om undergang?

- Byen Mendoza ligg i ein region med same namn som er kjend for vinproduksjonen sin. Kva for land er det tale om?
- Kva for protestantisk-baptistisk rørsle er oppkalla etter ein frisisk prest, men har i dag dei fleste av sine medlemmer i Nord-Amerika?

- Kva heitte vennen til segnhelten Odyssevs som har lånt namnet sitt til det å vere ein (eldre) rådgivar, også i student-samanheng?

- Den første menststrasjonen
- Skrita på vegen
- Argentina
- Mennonittar
- Mentor

FOTO: STORTINGET

- Ved Forsvarets forskingsinstitutt (FFI)
- Per Espen Stoknes
- UIO og UB
- Havforskningsinstituttet og Fiskeridirektoratet
- Nidaros Sosialdemokratiske Forum

MATERIE OG MATERIALE

- Kva er cellofan laga av?

- Kva er mjele og kvabb?
- Kva er chintz og kattun?
- Kva for dødt, vassavstøytande materiale i hudveven hos plantar har ei rekke praktiske bruksområde, særleg det som stammar frå ein bestemt type eik?
- Kva er det snakk om dersom ein på engelsk seier *Spanish style*, og på norsk omset dette med *smultring*?

- Cellulose
- Jordartar
- Tekstil/bomullsstoff
- Kork (frå korkeik)
- Skjeegg

FOTO: ITZUVIT, CC BY-SA 3.0, Z GRAPHICA/UNSPLASH

– Vonde tider er gode tider for skillingsvisa

Bjarne Markussen forsker på sangtekster. Neste år kommer en podkast om alt fra skillingsviser til Bob Dylan og rap.

– Hva forsker du på for tiden?

– Sanglyrikk. Vi har en skandinavisk forskningsgruppe med base her ved UiA som har til oppgave å løfte fram den sanglyriske tradisjonen, som har vært undervurdert i forhold til den skriftlige.

– Sanglyrikk, hva snakker vi om da? All tekst satt til musikk?

– Ja, sangtekster. Det er den eldste formen for lyrikk, og samtidig den meste populære dikteteksten vi har. Det er ikke så mange som leser skriftlyrikk i dag, men det er mange som hører på sanglyrikk. Vi har nettopp gitt ut en antologi om Bob Dylan, og vi holder nå på med å ferdigstille to nye antologier. Den ene handler om rap, den andre er en bredere innføring i sanglyrikk. Ellers kan jeg nevne at vi arbeider med en sanglyrikk-podkast, som vi håper kommer på nettet neste år.

– Kult! Hva er planen?

– Vi kommer til å ta utgangspunkt i bøkene og artiklene vi har skrevet. I fjor samarbeidet vi med skillingsvisemiljøet ved NTNU om to bøker, så der ligger det an til en hel sesong om skillingsviser. Tilsvarende ligger det an til noen episoder om Dylan og rap.

– I forberedelsene til dette intervjuet ser jeg at skillingsviser blir sammenlignet både med danseband og 1700-tallets svar på sosiale medier. Hvordan vil du definere en skillingsvise?

– I utgangspunktet var det en visetekst som ble trykket i et lite sanghefte, kalt skillingsstrykk. Den kunne handle om ulike ting, men hadde likevel en viss nærhet til samtidige nyheter. Det ble trykket opp, sunget til en kjent melodi, og solgt. Et fantastisk medium til å spre informasjon, nyheter og underholdning.

BJARNE MARKUSSEN

MEMBER av Forskerforbundet ved UiA

STILLING

professor i nordisk litteraturvitenskap, Universitetet i Agder (UiA)

UTDANNING

hovedfag i allmenn litteraturvitenskap og doktorgrad i nordisk litteraturvitenskap, Universitetet i Bergen

– Hva ville dagens skillingsvise handlet om?

– Vi fikk for eksempel skillingsviser om korona. Nå har det kommet viser om strømkriser og julefeiring. Når krisene kommer, dukker skillingsvisene opp.

– Det er altså ganske gode tider for en skillingsvise?

– Ja, i vonde tider er det gode tider for skillingsvisa.

– Nå er forskningsgruppa di aktuell med boka *Den radikale Bob Dylan*. Hva er det som er radikalt?

– Han er radikal på flere måter: For det første er han politisk radikal, noe som kommer til syne i protestsangene fra de tidlige 1960-åra. Videre finner vi en religiøs og en kunstnerisk radikalitet. Dylan brøt med protestpoetikken og beveget seg over på helt nye spor. Det gjelder også måten han fremfører sangene på. Men forsvaret for sannhet, frihet og rettferdighet er gjennomgående.

– Vi må få plass til noen faste spørsmål også. Hva ville du gjort dersom du var minister for forskning og høyere utdanning?

– Jeg ville arbeidet hardt for å forbedre studiefinansieringen. Vi må få tilbake heltidsstudenten, som har tid til å fordype seg i faget sitt. Heltidsstudenter finnes knapt lenger. Stipend og lån strekker ikke til for å betale for strøm, mat og husleie.

– Hvordan vil du karakterisere kontoret ditt?

– Jeg har faktisk to, som brukes til ulike formål. Et på universitetet som er fullt av bøker og notater, som egner seg godt til undervisningsforberedelser og administrativt arbeid, og et privat i et nedlagt bryggeri, der jeg skriver. Det er minimalistisk utstyrt med skrivebord, pc og et bilde av David Bowie på veggen.

– Hvis du skulle valgt et annet yrke enn litteraturforsker, hva skulle det vært?

– Jurist. Det er mange paralleller mellom juss og litteratur: tolkning av handlinger, konstruksjon av fortellinger og retoriske fremstillinger av saksforhold. Men i rettsvesenet får dette store konsekvenser for folks liv.

AV LINA CHRISTENSEN

FOTO: UIA

Norsk og jødisk i dag

Lite har vært skrevet om jødenes hverdagsliv i 2000-tallets Norge. Denne boka er et verdifullt bidrag til å gjøre noe med det.

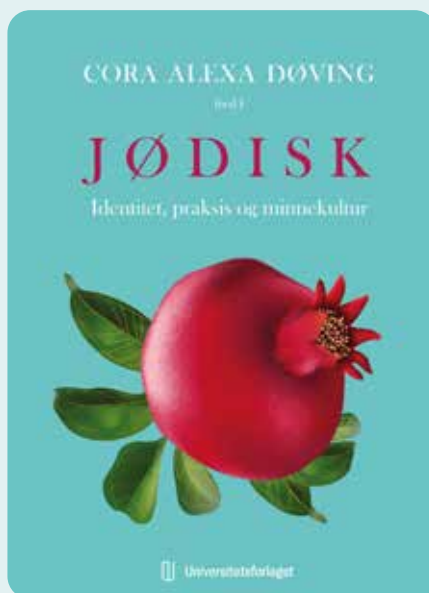
Alt jeg ikke visste. Alt jeg nå vet. Alt jeg gjerne skulle ha hørt enda mer om. Det er mine umiddelbare tanker etter å ha lest boka *Jødisk. Identitet, praksis og minnekultur*. Der heter det da også innledningsvis at «[f]orestillingen om at jøder utgjør en ensartet gruppe er fortsatt utbredt, også i Norge». Nettopp denne anskuelsen utfordres i løpet av de ti kapitlene som et knippe forskere har bidratt med til denne antologien.

Holocausts redsler var lenge fortiet i Etterkrigs-Norge, og selv gikk de stille i dørene, jødene som skulle forsøke å starte på nytt her til lands. Slik oppstod det store blinde flekker i majoritetsbefolkningens kunnskap om en av nasjonens minoriteter. Når jeg nå leser *Jødisk*, går tankene mine til filmruller med ennå ikke framkalte bilder, og krukker fulle av usynlig blekk. Denne boka er et viktig bidrag i det synliggjøringsarbeidet som må gjøres.

Den er delt i tre deler, og står stødig på tre bein. Jeg leser «identitet, praksis og minnekultur» som henholdsvis det å *være*, å *gjøre* og å *videreføre* det jødiske. Redaktør Døving, til daglig forsker I ved Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, er den som binder det hele sammen, med velskrevne introduksjoner til de ulike delene.

Boka baserer seg på forskningsprosjektet *Jødiske identiteter*, der intervjuer utgjør en

«Så hva vil det si å være norsk jøde? Se, det er ikke så enkelt å svare på, og nettopp det er noe av det som gjør boka lesverdig.»

CORA ALEXA DØVING (red.)
Jødisk. Identitet, praksis og minnekultur
Universitetsforlaget, 2022
344 sider
Veil. pris: kr 379

viktig del av materialet. Så hva vil det si å være norsk jøde? Se, det er ikke så enkelt å svare på, og nettopp det er noe av det som gjør boka lesverdig. Er man fra en av de «gamle» norske jødiske familiene, eller har man flyttet til landet i nyere tid? Er mor jødisk eller konvertitt, eller er det «bare» far som er jødisk? Er man ortodoks eller liberal? Er det hverdagslivet som er det viktigste, eller høytidene? Og ikke minst: Er man medlem av Det mosaiske trossamfunnet (DMT) eller ikke? Svarene synes like mange som det er folk til å svare og blir vitnesbyrd

om alle hensyn man må ta som del av en minoritet.

Forholdet til Israel er et komplisert spørsmål, vitner flere av tekstene om, det samme er oppdelingen av kvinner og menn i synagogen. Men aller vanskeligst framstår spørsmålet om omskjæring av guttebarn. Jeg stusser først over at artikkelen som diskuterer denne problemstillingen, er plassert i delen for «identitet» og ikke «praksis». Men det er før jeg leser hvor avgjørende tradisjonen med å omskjære guttebabyer etter åtte dager er for mange jøder. Skulle det bli forbudt, som noen av de politiske partiene har tatt til orde for, vil det bety slutten på organisert jødedom i Norge, mener rabbineren i DMT. For de intervjuede er det ikke det religiøse aspektet som framstår som det viktigste, men å understreke at guttebarnet tilhører et fellesskap av jøder. «Jeg vil ikke at han skal være en slags halv-jøde, men en del av et folk», sier en far.

Innimellom kjenner man duften av hønsesuppe og ser det glimte i den sjuarmete lysestaken mellom linjene. I flere av tekstene tar vi turen ut av akademien og får kikke inn i en gudstjeneste i Oslo, blir med på en helgetur for unge voksne til Nusfjord, og ikke minst på en kulturfestival i Trondheim. Disse avstikkene gir farge til en ellers nøktern og litt tørr oppsummering av forskningsprosjektet, som forhåpentligvis bare er begynnelsen på studier av jødisk liv i Norge i dag.

AV SIRI LINDSTAD

Bedre informasjon savnes

Morsom bok om gamle levemåter bommer litt på kunnskapen til samtidens menneske.

AXEL CHRISTOPHERSEN
og AAGE HOJEM (foto)
Tingenes tale
Museumsforlaget, 2022
144 sider
Veil. pris: kr 390

Under et grøftarbeid i Trondheim dukker det helt tilfeldig opp fire store bronsesegryter fra 1300- og 1400-tallet. På den tiden ansett som svært verdifulle gjenstander. Tilfeldig er også funnet av en kristusfigur i samme by, som på grunn av materialet, hvalrosstann, og sin lidende fremtoning kan dateres til slutten av 1200-tallet. At undergrunnen i Trondheim har vist seg å ha vært tilholdssted for mange historiske gjenstander, er utgangspunktet for boka til arkeolog Axel Christophersen (som har skrevet teksten) og fotograf Åge Hojem. De har valgt seg ut 25 gjenstander, alle behørig fotografert og med en forklarende tekst til, eller som forfatteren sier, hver ting blir presentert gjennom en fortelling.

«Denne boka er et morsomt prosjekt. Alle tingene til sammen bidrar til å gjøre historien levende.»

Bildene er flotte og er spennende å se på. Vi presenteres for blant annet munnharper fra 1300-tallet, kammer, en tappekran i kobber, flere typer sko og en fullstendig nedslitt tannbørste lagd på 1600-tallet, av bein og hestehår og som en konsekvens av oppdagelsen av Amerika, fordi den ledet til en etter hvert storstilt innførsel av sukker.

Teksten forsøker å bringe kontekst til bildene, ja, dens mål er å utvide bildet, få leserne til å se for seg et dagligliv vi ikke har nok kilder til å få en fullgod forståelse

av. Det er et dagligliv blant fattige, men mest representerer funnene livet blant de mer høyerestående. Vi lærer om et klas-sedelt Trondheim (som i hvert fall ikke på det tidspunktet da nøkler begynte å gjøre seg gjeldende, nemlig på 1100-tallet, hadde særlig mange innbyggere, visstnok kun 1000–1500). Tittelen på boka, *Tingenes tale*, lokker deg inn i teori og tanker om hva en ting er, og innledningsvis får vi en liten diskusjon om forholdet mellom tekst og ting, og slik jeg forstår, mellom historiefaget og arkeologi. Etter min smak blir det altfor lite av dette. Det dukker opp noen teoretiske refleksjoner nå og da, men det blir litt tilfeldig.

Nå er det tilfeldige bokas metodiske utgangspunkt. Fordi mange av gjenstandene plutselig en dag bare dukket opp som følge av et eller annet arbeid, er det slik de blir presentert i boka, «uten forbindelser i tid og bruk». Dette er en god ide sånn den begrunnes («for å speile fortiden slik den kommer oss i møte i dag»), men fører i praksis til litt rot og at man går glipp av en mer samlet innsikt. Vi går fra ett århundre til et annet, og så tilbake igjen. Forfatteren glemmer at leseren ikke nødvendigvis sitter med den samme kunnskapen som han gjør. En slik innforståthet møter vi i teksten også. Ukjente ord blir ikke alltid forklart, som en kjerte (vokslys), astragalbein (har med søyler å gjøre?), og fordi historien om de forskjellige objektene her i mange sammenhenger strekker seg over landegrensene, lurer jeg noen ganger på hva som handler om norske og hva som er internasjonale forhold. Inni-mellom må man også selv drive litt utgraving, som når vi får høre om et tidsspenn på 700 år, men det ikke presiseres hvilke år det dreier seg om.

Det hadde jo ikke trengt å koste så mye, bare litt aktivt forlagsarbeid med hensyn til å tydeliggjøre og komme med nok informasjon. For denne boka er et morsomt prosjekt. Alle tingene til sammen bidrar til å gjøre historien levende, ja, gjennom tingene blir jo også de som en gang brukte dem, mer synlige for oss.

AV AASNE JORDHEIM

Tett på ungnazistene

Historien om 1930-års unge nazister drukner nesten i detaljer. Men til slutt er det verdt forvirringa.

TERJE EMBERLAND
Fra gutterommet til Gestapo.
En historie om radikaliserings
Dreyer, 2022
498 sider
Veil. pris: kr 399

Omslaget på Terje Emberlands nye bok *Fra gutterommet til Gestapo. En historie om radikaliserings* viser tre unge gutter i tre forskjellige Heil Hitler-positurer, med forskjellig grad av sint, ropende ansiktsuttrykk, og tre forskjellige typer «nazist-uniform»: Bakerst står den strigla gymnasiasten i blå dress og rosa skjorte med en liten og diskret hakekors-pin på jakkeslaget, foran ham en ropende unggutt med både pin på den uniformslignende jakka og hakekors-armbind. Forrest, nærmest oss står den uniformerte soldaten i stram positur. Disse tre representerer tre stadier av de radikalisererte «gut-tene» i tittelen. Inne i omslaget får vi vite at Emberland var ekspertvitne i saken mot Anders Behring Breivik. Av utseende kunne alle tre også vært ham.

Terje Emberland er religionshistoriker og skriver om nazister og andre konspirasjonsteoretikere. Han har brukt fagbakgrunnen sin til å prøve å forstå konspirasjonstilbøyelige idehistoriske retninger i mange år og i mange forskjellige sjangre. Denne boken er i fortsettelse av bøker om frontkjemperen Per Imerslund og om miljøet rundt bladet Ragnarok – en nyhedensk anti-Quisling-faksjon som befant seg delvis innenfor og delvis utenfor Nasjonal Samling, både før og under krigen.

Fra gutterommet til Gestapo er en form for samlebiografi om en gjeng med ungnazister som begynte sin karriere i partiet Norges Nasjonalsosialistiske Arbeiderparti (NNSAP) i 1932 – det Emberland kaller «Norges første nazister». Han er interessert i hvilke faktorer som brakte disse guttene

«Det er vanskelig å skrive en gruppebiografi om folk med så forskjellige livsveier.»

inn i «høyreaktivismen», fra samfunnstrender på makronivå, via gruppedynamikk på mesonivå til individuelle psykologiske faktorer på mikronivå.

De forskjellige hovedpersonene i samlebiografien har forskjellige forhold til partiet han skriver om. Noen er sentrale bakmenn med penger og tilgang til møtelokaler, noen begynner sin karriere som NNSAP-agitatorer på gymnasiastmøter og ender i Waf-fen-SS, andre begynner i NNSAP, melder overgang til NS og kommer tilbake. Medlemmer av NNSAP prøver, som flere andre (blant annet Ragnarok-miljøet) å utkonkurrere Quisling innad i NS, og når det ikke går: å utkonkurrere NS som foretrukket samarbeidspartner for de tyske nazistene. Emberland fletter også inn historier om både Imerslund, Ragnarok-miljøet og ung-nazistenes danske og svenske søsterpartier for å fylle ut det historiske bakteppet.

Metodologisk har Emberland altså gått frem som historiker. Her er det dype dykk i både arkiver og offentlig tilgjengelige primærkilder. Det er vanskelig å skrive en gruppebiografi om folk med så forskjellige livsveier, og det blir mange navn å holde styr på for en allmenn leser. Men det er et poeng i seg selv at det fantes mange, på enkelte områder motstridende, på andre områder sammenflettede, internt ikke logisk sammenhengende, ideologiske og organisatoriske tråder i norsk fascistisk historie. I sluttbetraktningene får man også det analytiske nivået som drukner litt i detaljer i resten av boken. Her løfter Emberland både klasseperspektivet (det var, ifølge ham, ikke arbeiderklassen som ble nazister), og betraktninger om hvilke faktorer som gjør at folk havner i denne type radikale miljøer, og hvilke faktorer som gjør at de blir. Detaljnivået i resten av boka gjør at disse betraktningene står godt, så da var det verdt forvirringa.

AV IDA JAHR

Tåkeleggende akademismer

Interessante resultater om maktelitenes holdninger
ødelegges av upresist og utelukkende språk.

FREDRIK ENGELSTAD,
TRYGVE GULBRANDSEN,
ARNFINN H. MIDTBØEN,
MARI TEIGEN

Eliter i endring. Makt, demokrati, representasjon
Universitetsforlaget, 2022
360 sider
Veil. pris: kr 479

Forskningen på eliter er veletablert i de norske samfunnsvitenskapene, og forfatterne – to er professorer fra Universitetet i Oslo og to er forskere fra Institutt for samfunnsforskning – er betydelige størrelser i så måte: Vel en femtedel av referanselisten henviser til forfatternes egne publikasjoner.

Eliten som går etter i sømmene, er toppledere med økonomisk, politisk eller kulturell makt, og kildematerialet som diskuteres og analyseres, er i hovedsak to undersøkelser fra 2000 og 2015. Her er lederne spurt om holdninger til en rekke interessante norske og internasjonale utfordringer og samfunnsforhold, fra klima og innvandring til demokrati og politikk. En forholdsvis oppløftende hovedkonklusjon etter endt lesing må bli at de norske elitesyn på tingenes tilstand ikke skiller seg drastisk fra hvermannsens (med noen unntak selvsagt, for eksempel i synet på innvandring).

Selve boken er derimot svært utfordrende: I begynnelsen av lesingen tenker jeg at forfatterne tar mål av seg til å være utførlige og grundige, men etter hvert kjenner jeg imidlertid på følelsen av utålmodighet, og før jeg når slutten av introduksjonskapitlet, lurer jeg på når boken egentlig skal begynne. Problemet er ikke at fagfeltet er vanskelig å forstå, men at teksten aldri prøver å nå meg. Den er fanget, ja, jeg hadde nær sagt *lammert*, av en stil preget av høy begreptetthet og lav informasjontetthet. Boken går seg til stadighet vill i lange konstruksjoner som på overflaten ser imponerende ut, men som stadig får meg til å lure

på hva som *egentlig* er menes: «Styring, som utøves innenfor institusjonelle rammer og samtidig overskrider dem, er kilde til historisk dynamikk. Den består av mange enkeltstående og dels motsetningsfylte beslutninger, preget av uenighet mellom beslutningstakere, dragkamper mellom konkurrerende ideologier og utilsiktede virkninger. Å forstå dem er en forutsetning for å få frem det tvetydige i samfunnsmessige styringssystemer, og identifisere mulige motkrefter. Disse forutsetningene for elites handling er hovedsaken i det følgende kapitlet.» Beklager, men her faller jeg av og klarer rett og slett ikke å sortere hva passasjens ulike pekeord faktisk peker på.

«I en tid da norsk som forskningsspråk diskuteres intenst, er det synd at toneangivende forskere er såpass upresise.»

Denne måten å gå rundt grøten på har også sin parallell i stadige påpekninger av hva som skal gjøres, og hva som er gjort (i boken), uten at disse er særlig oppklarende eller nødvendige. Dessuten er det svært mange irriterende småfeil, som at en «avstand» blir «utvidet» (avstander øker vel?) eller at et kapittel «sammenfatter graden av avstand» (det kunne det vel bare stått «ser på avstanden»)? Dessuten lurer jeg på om at «den mest innflytelsesrike teoretikeren i nyere tid med tilknytning til eliter er Pierre Bourdieu», betyr at han er en *del* av eliten eller om han *skrives* om den? (Begge deler er vel sant, men jeg gjetter på at det er den andre betydningen forfatterne mener). I en tid da norsk som forskningsspråk diskuteres intenst, er det synd at toneangivende forskere er såpass upresise.

Det er dobbelt synd siden boken er full av interessante tabeller, resultater og grafer som gir bred innsikt i elites holdninger, og som utvilsomt har stor verdi for den som er interessert i eliter og makt i Norge. Dessverre blir leseopplevelsen ødelagt av tåkeleggende akademismer.

AV KJETIL VIKENE

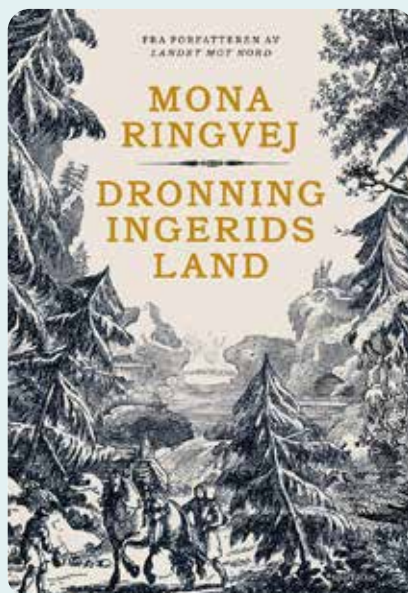
Medrivende tronekamp

Mona Ringvejs bok om blodsutgytelser og maktkamper på 1100-tallet er noe så sjelden som sakprosa det vil være uheldig å røpe slutten på.

Allerede på første side blir det klart at denne boken er skrevet av en særdeles god historieforteller. Mona Ringvej starter *Dronning Ingerids land* med refleksjon over språket som forteller og fortier, med et besettende eksempel fra et kvad: «Fyrsten farga sverd i blodet». Hva fortelles og skjules i formuleringen, eller snarere *hvem*, blir sentralt. Fyrsten er kun et spedbarn, så hvem står egentlig bak blodsutgytelsen? Svaret ligger i bokens tittel.

Denne leseren bryr seg oftest lite om fortellinger med historisk sus, så det er en bragd av forfatteren å få meg investert i Norges svar på *Game of Thrones*. Vikingtiden skulle egentlig være over, men fortsatt avløser en flom av kongsemner hverandre på tidlig 1100-tallet. De lever korte, begivenhetsrike liv, fylt av fremmedartet desperasjon i sine maktambisjoner. De kan bli så berusede av sin forestående kroning at de rir seg ihjel på vei mot innsettelse, eller får tunga kuttet av og øynene stukket ut som tenåringsregent, for så å tilbringe sine siste leveår i dødslengsel. De er bare barn som aldri får være barn: jentene vies, og guttene plasseres på tronen, begge deler som strategiske posisjonerings.

Bokens hovedperson var en særskilt dyktig politisk spinner av kongemakt. For

MONA RINGVEJ
Dronning Ingerids land
Spartacus, 2022
318 sider
Veil. pris: kr 449

å etablere dette må Ringvej utføre et solid stykke kildekritikk. Forfatteren er nøye med å ta oss med på usikkerhetene i fortolkning, og oppbyggingsarbeidet er nødvendig for å skrive frem Ingerid Rangvaldsdatter. Sagskriverne har nemlig holdt seg sjangertro til at kongene er heltene. Dronningen marginaliseres, mens hennes barn fremstilles som de historiske aktørene. Det kan gi utslag i lattervekkende absurditet, især når den tre år gamle sønnen «skulle ha skrevet brev til broren Sigurd i Nidaros, som ble

lest opp på tinget der, for så å bli vurdert og besvart av femåringen på tinget. Snorre lar seg ikke affisere av det besynderlige i å legge kongegjerningens vurderinger i disse barnas munn».

Ringvejs fortelleteknikk gir materialet medrivende kvalitet. Ta for eksempel en tidlig passasje om kapellbygging: «Arbeidere føk hit og dit, og kanskje med en viss skepsis utførte sine plikter – riv ned de gamle gravene, hadde de fått beskjed om. [Grav] steinene skal gjenbrukes, hadde Inges byggherrer bestemt. Bruk dem som gulvheller isteden.» Denne formen for skriving bygger dramaturgi, hvor aktiviteter introduseres mens intensjoner holdes skjult, slik at forfatterens antakelser skaper spenning mot forklaringen.

Boken som helhet følger et likt format. Leseren overlates til egen undring over hvorfor det akkurat er Ingerid vi følger, og mot hva. Når Ingerids prosjekt og forfatterens eget finner sammenfall mot slutten, kommer det som en overraskende, men veloverveid strategisk manøver som avrunder en ættesaga.

Ringvej har hentet frem en storslått kvinne fra kildenes gjemsel og historiens glemsel, men boka kunne tålt noen sider til i sin altfor korte konklusjon. Ringvej legger her grunnen for en potensielt storstilt omvurdering av denne historiske epoken. De forblir fremmedartede i sine motiver og væremåter, disse eksepsjonelle individene i radikalt annerledes samfunn fra vårt, men i Ringvejs fortelling er det i det minste ikke bare mennene som kjemper brutalt om makten.

AV ANDREAS ERVIK

«Ringvej legger her grunnen for en potensielt storstilt omvurdering av denne historiske epoken.»

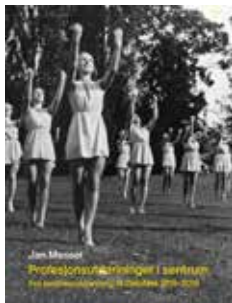
BOKÅRET 2022

Dette er fjorårets ni beste,
og én av de verste fag- og
sakprosabøkene, i følge
Forskerforums anmeldere.

♦ AV LINA CHRISTENSEN

IDA JAHR Profesjonsutdanninger i sentrum

Jan Messel
Pax

Dette er historien om alle institusjonene som til slutt ble til Oslomet. Det kan være vanskelig å konstruere en historie om en institusjon som har vært i evig endring og evig sammenheng, men Messel klarer dette fint ved å fokusere på konfliktlinjene. Han skriver for eksempel om utfordringene da to veldig forskjellige lærerutdanninger, med henholdsvis kristelig og radikal tradisjon, skulle slås sammen, og han kommer inn på krangler om hva en ingeniør er. Boka er en fin betenkning på hva en profesjon er. Den er også svært visuelt god.

SIRI LINDSTAD Svarte kong Baltasar

Halvor Moxnes
Dreyers forlag

Gjennom å ta tak i noe kjent og kjært, nemlig de tre hellige kongene og julekrybben, får Moxnes sagt veldig mye om kirkens historie, europeisk historie, kunsthistorie og politikk. Jeg har aldri tenkt noe særlig over at den ene kongen framstilles som svart, og jeg har heller ikke sett det problematiske ved det. Tvert imot: Er ikke det bare hyggelig, liksom? Men Moxnes viser gjennom en overbevisende argumentasjon hvordan denne framstillingen i mange henseende er rasistisk fundert. De tre hellige kongene blir aldri det samme for meg igjen.

Søvn

Bjørn Sverre Hol Haugen
Skald

Noe av det som er så fascinerende ved denne boka, er hvordan forfatteren klarer å gjøre alt som har med søvn å gjøre, til noe så konkret og sanselig. Hvert kapittel gir nye perspektiver. Haugen begynner i det store, med rommene vi gjennom tidene har sovet i, og så beveger han seg gradvis innover og nedover, mot sengene, sengetøyet, hvem man delte seng med, hva man hadde på seg når man sov, hva man tenker om det å sove. Det er så man tenker at hele livet egentlig skjer i senga, enten man fødes, elskes eller dør der.

AASNE JORDHEIM Historien om Norges viktigste bok

Jon Haarberg
Universitetsforlaget

Utgangspunkt er katekismen, en unnselig liten bok, både i innhold og størrelse. Den ble likevel viktig fordi den ble brukt til indoktrinering av alle skolebarn; de måtte lære utenat, og så bli hørt i stoffet. Forfatteren presenterer katekismen ut fra et bokhistorisk perspektiv, det vil si at han følger dette ene produktet fra det opptrer i Norge for første gang med reformasjonen i 1537 til den gikk ut som skolepensum i 1967. Haarberg gjør denne bokhistorien spennende, og han skriver med overskudd og godt humør.

Spillet om Syria

Hilde Henriksen Waage
Cappelen Damm Akademisk

Waage skriver om hele Midtøsten med Syria som utgangspunkt. Hvert kapittel åpner med et oversiktsbilde som ender med et spørsmål. Det er med på å skape ryddighet i et temmelig omfattende og kaotisk materiale, med mange aktører og forskjellige tråder. Det som gjør boka god, er at Waage skaper en oversikt og skriver med en letthet. Det gjør også at boka blir viktig. Det er lett å føle på håpløshet overfor alle konfliktene i Midtøsten. Alt virker så låst. Men i kunnskap finnes kanskje en vei ut? I så fall sprer denne boka håp.

ANDREAS NILSEN ERVIK

Dronning Ingerids landMona Renate Ringvej
Spartacus

Denne boka om blodsutgytelser og maktkamper på 1100-tallet i Norge er like spennende for fans av Game of Thrones som for dem som ikke bryr seg om fantasy litteratur. Ringvej er en særdeles god historieforteller og har skrevet noe så sjeldent som en historisk sakprosa bok det er uheldig å røpe slutten på. Boka skriver fram en hovedperson som var marginalisert i ættesagaene, men som i en årrekke styrte Norge. For å skrive henne fram har forfatteren lest kildekritisk, og tar leserne med på denne prosessen.

Et land av steinHenrik H. Svensen
Kagge

Gjennom poetiske beskrivelser og fremragende foto lærer Henrik H. Svensen oss hvordan stein ikke blot er dødt materiale, men er i stadig endring. I adjektivrikt språk formidles klassifiseringskjennetegn, og besjelende verb levendegjør de omveltende prosessene hvor jordplatene danser, været eroderer og fjell raser. Forfatteren tar oss med rundt i Norges produksjon av berggrunn og tilbake til jordens tilblivelse – og dessuten til vår tid der mennesket er blitt en geologisk kraft. Hele veien med en smittende formidlingsiver.

KJETIL VIKENE

Statistikk, kunstig intelligens og profesjonelt skjønnThomas Dahl
Universitetsforlaget

Dette er en glitrende oppvisning i hvordan metodene og verktøyene til all kvantitativ vitenskap har en politisk og samfunnsmessig side. Statistikk virker som noe objektivt og sjelløst, men det ligger også noen mentalitetshistoriske, superinteressante vilkår for de statistiske begrepene som blir brukt, som for eksempel normalfordistribusjon og normalavvik. Ordene normal og avvik er ikke nøytrale, de stammer fra eugenikken. For dem som er interessert i vitenskapshistorie, er dette en gullgrube.

Den industrielle revolusjonKristine Bruland
Cappelen Damm Akademisk

Et godt eksempel på hvordan et fagfelt med allmenn historisk oppfattelse kan ses på med helt nye øyne. Vi lærer fremdeles skoleelever at den industrielle revolusjon er en begrenset epoke i engelsk historie som handlet om veve-maskiner og tog, men den er så ufatteleg mye lengre og mer komplisert. Forfatteren prøver å tegne opp en ny forståelse av hva den industrielle revolusjon er, dette er kanskje mer en beskrivelse av den industrielle evolusjon. Et godt kildekrift for folk som er interessert i kapitalisme, markedskrefter, teknologi og industri de siste 250 årene.

Demokratiets langsomme dødJanne Haaland Matlary
Kagge

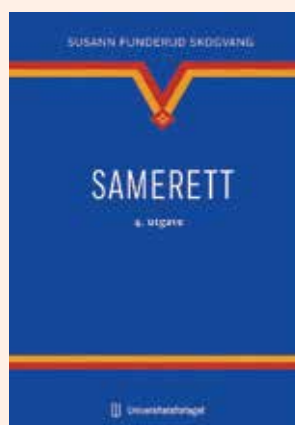
Denne har jeg valgt ut på grunn av det negative, Matlary har fått for lite pepper. Dette er strengt tatt ikke en forskningsbok, men en meningsytring, som demonstrerer hvordan høy utdannelse og høyt intellekt ikke forhindrer religiøst svermeri. Hun har god innsikt i europeisk historie og politikk og overnasjonale institusjoner, men i sin analyse bringer hun inn sine personlige kjeppheter, og gjennom det fortegner sitt eget informasjonsgrunnlag. Men hvis du er interessert i et konservativt blikk på samfunnsutviklingen, er dette en bok som gir deg masse informasjon.

BOKÅRET
2022

Bestill
tilgang på
juridika.no

post
@juridika.no

Bøker fra Juridika

På Juridika finner du Universitetsforlagets
jusstidsskrifter, fagbøker og ajourførte
lovkommentarer samlet på ett sted.

Juridika

 en tjeneste fra Universitetsforlaget

«Bondesjakk mot hissige elektronhjerne»

I ledige stunder spelar IBMs elektronhjerne ved Universitetet i Oslo bondesjakk med seg sjølv. Det får vi vite i arkivteksten til dette biletet i den historiske basen til NTB. Amanuensis Per Ofstad (bak) har programmert bondesjakkspilet til denne datamaskina, ein IBM 1620 II. Dette er eit program for å forske i om maskina kan lære av feila ho gjer og verte stadig flinkare.

Datamiljøet ved Universitetet i Oslo fekk sitt eige Institutt for informatikk i 1970. I eit jubileumshfte som instituttet gav ut i 1990, «Datahistorien ved Universitetet i Oslo», finst mykje informasjon om forløparane òg: I 1960 oppretta universitetet eit elektronisk rekneanlegg, og der vart Per Ofstad tilsett i 1963. På tida då dette biletet er teke heitte eininga Avdeling for numerisk analyse, som låg under Matematisk institutt.

Fotografiet er henta frå ein reportasje i A-magasinet i 1965, og framme ser vi Gunnar Svensen, medarbeidar i Aftenposten. Ifølgje arkivteksten utfordra han hjernen og vann!

Foto: Jan A. Martinsen / Aftenposten

Klassifisering på kammerset

For å regnes med i tellekantsystemet må en publikasjon være fagfellevurdert. En inkonsistens i regelverket lar institusjonene likevel telle egne lærebøker, skriver Kåre Letrud.

KRONIKK & DEBATT

Send debattinnlegg og kronikkforslag til kjetil.brottveit@forskerforum.no.

Maks lengde på kronikk: 9000 tegn med mellomrom. Honorar for trykte kronikker: kr 2000. Maks lengde på debattinnlegg: 7000 tegn med mellomrom, men kortere innlegg har større sjanse for å bli trykket. Debattinnlegg honoreres ikke.

Når forskere ved norske forskningsinstitusjoner publiserer i godkjente vitenskapelige kanaler, får institusjonene publiseringspoeng. Hvert poeng utløser litt over 20 000 kroner fra staten, og brukes dessuten til å måle forskningsaktivitet. Vitenskapelige monografier utgitt av forlag godkjent på «nivå 1» eller «nivå 2» belønnes med henholdsvis 5 og 8 poeng i tellekantsystemet. Institusjonene rapporterer årlig sine publikasjoner til Norsk vitenskapsindeks (NVI), som er Cristins forskningsdatabase.

Krav til vitenskapelige publikasjoner

Rapporteringsinstruksen sier at vitenskapelige publikasjoner må (sitat):

- Presentere ny innsikt
- Være i en form som gjør resultatene etterprøvbare eller anvendelige i ny forskning
- Være i et språk og ha en distribusjon som gjør den tilgjengelig for de fleste forskere som kan ha interesse av den
- Være i en publiseringskanal (tidsskrift, serie, bokutgiver, nettsted) med rutiner for «fagfellevurdering» (s. 2, anførselstegn og uthevelse i originalen)

Krav til fagfellevurderingen

Instruksen stiller følgende tre krav til fagfellevurderingen (sitat):

- Fagfellevurdering skjer alltid før publisering. Fagfellevurdering er en prosess som alltid finner sted før publisering av originale forskningsresultater.
- Minst en fagfelle skal være uten bindinger til utgiveren eller forfatteren. Et manuskript skal som minimum være vurdert av en ekspert innenfor fagfeltet som er uten bindinger til utgiveren eller forfatteren. Eksperten kan være kjent eller anonym.

c. Fagfellevurderingen skal forholde seg til vitenskapelig originalitet og kvalitet. Vurdering av vitenskapelig originalitet skal inngå i den skriftlige bedømmelsen.» (s. 2)

Rapporteringsinstruksens egne eksempler på bøker som normalt ikke oppfyller kravene til fagfellevurdering, er lærebøker skrevet for elever og studenter, og fagbøker (skrevet for allmennheten eller yrkesgrupper, terminologien er inkonsekvent). Disse vurderes vanligvis av forlagets egne konsulenter og etter andre kriterier enn vitenskapelig originalitet eller kvalitet.

AV KÅRE LETRUD
postdoktor ved
Høgskolen i Innlandet

Åpning for lærebøker

Likevel åpnes det i Utfyllende kommentarer og eksempler for at lærebøker kan godkjennes som vitenskapelige monografier etter publisering (sitat):

Lærebøker presenterer i utgangspunktet allerede kjent kunnskap til studenter og skiller seg her fra vitenskapelige

publikasjoner. Lærebøker kan meget vel være basert på den nyeste forskningen innenfor et felt, men lever normalt ikke opp til kravet om å presentere ny innsikt på bakgrunn av en forskningsinnsats, som ikke tidligere har vært utgitt. I den utstrekning det inngår vesentlig nytt vitenskapelig innhold i en lærebok (tilsvarende en ny monografi), basert på forfatterens egen forskning, som ikke tidligere har vært publisert, kan boken registreres som en forskningspublikasjon,

så fremt det foreligger en fagfellevurdering som godtgjør dette.

Uforenlig med kravene

Denne fagfellevurderingen håndteres i praksis internt ved at en eller flere av forfatterens kollegaer vurderer om læreboken kvalifiserer som forskning. Dette er uforenlig med de to første av instruksens tre krav til fagfellevurdering: a) dens kvalitetssikringsfunksjon, og b) dens uavhengighet.

Først: Den interne fagfellevurderingen foregår *etter* at boken er publisert. Men en fagfellevurdering skal bidra til å sikre kvaliteten på det publiserte arbeidet. Til sammenlikning aksepterer instruksen doktorgradsavhandling som vitenskapelig monografier bare om de tar hensyn til fagfellevurderingen i disputasen. En fagfellevurdering som skjer etter publisering, kan i beste fall bidra til å forbedre senere utgaver. Formuleringen «I praksis vil dette si at publikasjonen gjenkjennes som forskning av fagfeller» (Utfyllende kommentarer ...) antyder at dette ikke er denne fagfellevurderingens formål. Den får heller ikke utøvd sin portvokterfunksjon da boken allerede er publisert.

Bindinger

Dernest er dette uforenlig med kravet om fagfellevurderingens uavhengighet: Mellom kollegaer finnes mange bindinger. Disse kan være internpolitiske, økonomiske, faglige eller sosiale, og omfatte tema som vennskap, makt og lojalitet. Videre har institusjonene interesse av å øke antall publiseringspoeng og er ikke uten bindinger i sine valg av fagfeller eller i den øvrige saksbehand-

«Kollegaene vil også ha interesse av at publikasjonspoeng tilflyter samme institutt, avdeling eller fakultet.»

Gjesterkribentene skriver sant og subjektivt om forskning. De faste gjestene er **John Peter Collett**, Helga Eggebø, Oddveig Storstad og Lorenz Khazaleh.

Brennevin og hasard reddet Blindern!

lingen. Kollegaene vil også ha interesse av at publikasjonspoeng tilflyter samme institutt, avdeling eller fakultet, ved at disse institusjonsnivåene blir synlige for ledelsen og dermed trykker sin strategiske rolle, finansiering og eksistens. Instruksen krever ikke at fagfellen skal få være anonym. Forståelsen av kategoriene varierer, tvister er vanlige.

Visker ut grensene?

Dette er ikke bare en teoretisk problemstilling. For å illustrere: Cristin har registrert 245 vitenskapelige monografier utgitt i 2019. Jeg har her valgt å undersøke de 109 som er utgitt av skandinaviske forlag, for å forenkle informasjonsinnhentning. Der det ikke forelå beskrivelser av bøkens fagfelleevaluering (105), henvendte jeg meg til forlagene. Jeg fikk informasjon om 53 av disse titlene. Noen forlag svarte enten ikke på gjentatte henvendelser, eller ønsket ikke å gi informasjon. Der konsulterte jeg forlagene og forfatterne egne beskrivelser av bøkens innhold og målgrupper. De følgende tallene er følgelig delvis skjønnsbaserte.

Av de 109 er om lag 70 antatt og fagfellevurdert som vitenskapelige monografier. De øvrige 39 er lærebøker og fagbøker (ikke eksplisitt omfattet av ordningen) omklassifisert etter publisering og som har gitt 195 publikasjonspoeng på «nivå 1». Det er uklart om disse tallene er representative for publikasjoner også utenfor Skandinavia.

Man kan se for seg, men vet lite om, konsekvensene av denne inkonsistensen i regelverket og insentivene den skaper for forlag, institusjoner og forfattere. Men noen spørsmål bør stilles: om institusjonene selv er fullt ut kapable til å vurdere originaliteten og kvaliteten av egen forskning, hvorfor kreve uavhengig fagfelleevaluering i det hele tatt? Og, bidrar egentlig det å viske ut grensene mellom disse sjangrene til skriving av gode lærebøker og god forskningslitteratur?

I 1935 stod den nye Fysikk- og kjemibygningen ferdig på Blindern. Ennå i dag imponerer huset, som vi nå kjenner som Fysikkbygningen, med sin størrelse og sin beliggenhet. Et svært tempel for vitenskapen bygget på høyden ovenfor Marienlyst, med vidt utsyn over byen og fjorden. Det Kongelige Frederiks Universitet hadde fått ett av Europas største og mest moderne universitetshus. Eksteriøret i rød teglstensfunkis fremhevet det moderne. Tempelpreget var dempet ved at arkitektene hadde strøket kuppel og søylestilling fra det opprinnelige utkastet. Men dette var uten tvil ett av landets største monumentalbygg. Ingen skulle være i tvil om at det var viktige ting som foregikk her!

Fysikk- og kjemibygningen og to mindre bygninger på Blindern som var ferdige litt før, ble reist i noen av de økonomisk vanskeligste årene som Norge har gjennomlevd i nyere tid. Så å si all annen offentlig byggevirkosomhet var satt på vent. Hvordan hadde universitetet greid å skaffe finansiering til dette?

Svaret er: pandemi, brennevin, pengespill og amerikanske oljedollar.

Det begynte med spanskesyken, pandemien som nådde Norge i 1918. Legevitenskapen stod hjelpeløs. Pandemien lot seg ikke stoppe, og det fantes ingen virksomme legemidler. Det beste legene kom opp med, var tanken om at brennevin kanskje kunne ha drepende effekt på smittestoffet. To år før var det innført spritforbud i Norge. Brennevin kunne lovlig bare selges på apotek, etter forskrivning fra lege eller veterinær. Apotekerne fikk straks gode inntekter, men i 1918 gikk lønnsomheten til himmels. Regjeringen besluttet å gi bort en halv flaske cognac til hver husstand, levert fra apotek.

Så gode tider har landets apotekere aldri opplevet, hverken før eller siden. Men de måtte finne seg i at en betydelig del av fortjenesten ble inndratt av staten i form av en egen apotekavgift. Til gjengjeld var avtalen at denne avgiften skulle gå til å realisere en plan som farmasøytene lenge hadde arbeidet for. Pengene skulle gå til å bygge et Farmasøytisk institutt som kunne tilby en etterlengtet apotekutdannelse på universitetsnivå. Farmasøytisk institutts bygning var den første som stod ferdig på Blindern, i 1931. I sin helhet bygget for brennevinspenger.

AV **JOHN PETER COLLETT**
professor emeritus i historie,
Universitetet i Oslo

Universitetet så mulighetene til å få enda mer ut av brennevinsinntektene. Siden farmasøytene skulle studere både kjemi og fysikk, var det rett og rimelig at de var med på å finansiere Fysikk- og kjemibygningen. Apotekavgiftsfondet dekket halvparten av byggesummen for kjemifløyen og 1/8 av fysikkflyoen.

Hvor kunne man ta resten fra, for å få bygningen reist? Over halvparten av den samlede byggesummen ble dekket av Pengelotteriets overskudd. Det norske Pengelotteri ble opprettet ved vedtak i Stortinget i 1912. Tanken var at nordmenns spilleglede skulle kunne supplere skatteinntektene for å finansiere allmennnyttige tiltak som statsbudsjettet ikke gav rom for. Rektor W.C. Brøgger var en av initiativtagerne. Han øynet muligheter for tilskudd til forskning, som gjerne ble prioritert ned i de ordinære budsjettene. Og her slo det til. Pengespill ble ikke mindre populært i krisetider, og overskuddene var pene.

Resten av byggesummen for Fysikk- og kjemibygningen ble hentet fra universitetets egne fondsmidler (Tøyenfondet) og ulike andre kilder. Ingenting – ingenting! – var bevilget over statsbudsjettet.

Da Fysikk- og kjemibygningen stod ferdig, var det også på plass et tredje hus på Blindern. Institutt for teoretisk astrofysikk fikk sin bygning i 1934. Denne var i sin helhet dekket ved en gave fra den amerikanske Rockefeller Foundation. Rockefeller-familiens store stiftelse ønsket å støtte vitenskap internasjonalt og lette etter lovende prosjekter i Europa, og i 1930 var deres representant på besøk i Norge. Valget falt på astrofysikk, der nordmannen Svein Rosseland hadde oppnådd verdensry. Samtidig ønsket Rockefeller å støtte tre andre fremragende norske forskere: Vilhelm Bjerknes, Carl Størmer og Halvor Solberg, som også fikk arbeidsplass i huset. Det var på denne måten tenkt som et «center for advanced study» i forskningsdisipliner der Norge hadde særlig gode forutsetninger for å hevde seg.

«Farmasøytisk institutts bygning var den første som stod ferdig på Blindern, i 1931. I sin helhet bygget for brennevinspenger.»

Vi har en lang vei å gå

God finansiering av studiene. Gjenreising av heltidsstudenten. Dette er blant sakene Forskerforbundets nystartede studentforening skal jobbe for, skriver Victoria Alterskjær.

STUDENTER: Forskerforbundet student har nå blitt en offisiell studentforening. Studentkonferansen i oktober ble gjennomført i Oslo med over 20 studentmedlemmer. Dette var første gangen siden 2019 at noen av Forskerforbundets studentmedlemmer hadde muligheten til å møtes fysisk. Det var lange diskusjoner om studentpolitikk, statsbudsjettet, kjente og nye problemer de hadde møtt på, og ikke minst et sterkt ønske om å forbedre studieforholdene. Vi fikk et motivert og fulltallig studentstyre. Foreningen er godt i gang med å planlegge 2023.

Investering i fremtiden

Det ble presentasjoner fra flere kjente i Forskerforbundet, men det som var mest interessant for studentene, var at de kunne diskutere de aktuelle problemene som de har støtt på i løpet av sine studier. De siste to årene med pandemi har isolert flere studenter, og har forårsaket at de ikke har kunnet snakke om problemene sine. Det var den første gangen at de ikke følte seg alene i disse problemstillingene. Det var diskusjoner om psykisk helse og studentvelferd, men også flere saker om studenter som følte seg sviktet av sine institusjoner. Universitets- og høyskolesektoren må ha god nok finansiering for

AV **VICTORIA R.J. ALTERSKJÆR**
leder i Forskerforbundet students studentstyre

å kunne gi en ordentlig utdanning. Det er ikke et område som må «effektiviseres» videre eller strammes inn. Utdanning koster penger, det tar tid, men det er en investering i Norges fremtid. Staten må gi underviserne og studentene de beste forutsetningene for å lykkes i arbeidslivet.

Heltidsstudenten

Staten må satse på studentene, og vi skal kjempe for at staten gir studentene det studietilbudet de fortjener. Dette innebærer en økning av studiestøtten til 1,5 G, og at staten gir våre undervisere tid og ressurser til å kunne gi oss veiledningen og undervisningen som vi fortjener. Å være student burde være det eneste vi fokuserer på når vi er på universitetet, det er vår jobb å arbeide ordentlig slik at vi kan bli gode og kvalifiserte arbeidstakere, akademikere og forskere. Å jobbe ved siden av studiene skal være et alternativ for studentene, og ikke tvang. Det er heller ikke rimelig at flere studenter er avhengige av økonomisk støtte fra sine foresatte for å kunne studere på heltid

når staten svikter oss. Hvis vi ikke kjemper for at staten øker studiestøtten, vil dette lede oss til et klart klasseskille: mellom de studentene som må jobbe for å få høyere utdanning, og de som har en «pappabank» de kan lene seg på.

Veien fremover

Forskerforbundet student må øke sin kapasitet for å kunne hjelpe disse studentene. Vi burde ha mer informasjon om hvordan disse sakene kan løses, og den burde være lett tilgjengelig for alle våre medlemmer. Vi trenger lettere måter å kunne kontakte studentforeningen på slik at vi kan hjelpe dem som trenger oss. Ofte er disse sakene lette å løse, men for mange studenter så virker det umulig, spesielt når de føler seg alene i situasjonen. For å kunne gi dem et ordentlig tilbud som de fortjener, så må vi ha ressursene til å tilby dette. Vi burde tilby flere kurs om hvordan man kan navigere i studielivet, og gi nødvendig informasjon til spirende forskere og kunnskapsarbeidere om veien inn i arbeidslivet. Det handler ikke bare om memokurs og stressmestring. Studentene burde vite om realistiske problemstillinger de kan møte på som arbeidstakere, og de burde føle at vi er der for å støtte dem.

Rustet for arbeidslivet

Det er ikke bare staten som må satse på studentene, det må

også Forskerforbundet. Ved å være synlige og aktive på alle områder innen høyere utdanning har vi muligheten til å kunne tilby medlemmene våre flere fordeler, og jo flere vi får med oss, desto sterkere blir vi. Studentene er fremtiden, det er de som er våre fremtidige medlemmer. Det er vi som vet hva vi forventer og ikke forventer i arbeidslivet, det er vi som blir de fremtidige tillitsvalgte. Det er mye som fortsatt er ukjent for oss studenter: om livet, arbeidslivet og fagforeninger. Derfor er det viktig for oss å fremme våre saker i Forskerforbundet slik at vi blir bedre rustet til å kunne ivareta nåværende og framtidige studenters rettigheter.

Dersom vi vil øke Forskerforbundets studentmedlemsmasse, burde vi ha ordentlig oppfølging av studentene fra de tar graden sin til de går ut i arbeidslivet. Dette bør blant annet innebære rådgivning om arbeidskontrakter og CV-lesing, slik at de har de beste forutsetningene for å kunne trives i arbeidslivet. Studenter er uerfarne som arbeidstakere og kan stå i fare for å bli utnyttet på arbeidsmarkedet. Derfor bør vi som både fagforening og studentforening ha muligheten til å ivareta deres rettigheter i løpet av studietiden og senere i arbeidslivet. Vi burde støtte studentene og arbeidstakerne så mye vi kan ved å tilby dem hjelp uansett hvilken fase av livet de befinner seg i: som nye studenter, nye arbeidstakere, forskerspirer eller stipendiater.

Alt dette vil kreve mye tid og ressurser, og vi har nå et motivert studentstyre som vil kjempe for å bygge et sterkere og bedre Forskerforbundet student.

«Å jobbe ved siden av studiene skal være et alternativ for studentene, og ikke tvang.»

Foto: 123rf.com

Nytt år – ny start

Vi er inne i et nytt år, og fortsatt vil vi nok oppleve høye levekostnader. Men med det nye året kommer også nye muligheter.

Du kan spare mye på å gå gjennom forsikringene dine og samle dem. Vi hjelper deg med å finne ut hvilke forsikringer du trenger – og ikke trenger.

Bruk medlemsfordelen din og bli riktig forsikret til rett pris!

Kontakt oss, så
går vi sammen
gjennom ditt
forsikringsbehov

Les mer:

MARTIN SVENDSEN

Ole Martin Meland Svendsen døde 15. november, 86 år gammel. Svendsen var helt sentral i utviklingen av Forskerforbundet.

I 1976 ble han ansatt som Forskerforbundets første generalsekretær, og han virket i stillingen i nesten tjue år. Mens Forskerforbundet først var en løst organisert paraplyorganisasjon konsentrert rundt lønnsforhandlinger, ble organisasjonen utover 70-årene en mer profesjonalisert og utadvendt fagforening med politiske ambisjoner. Sentralt stod blant annet arbeidet mot midlertidige ansettelses og for mer forutsigbare karriereveier for forskere.

Martin Svendsen ledet dette arbeidet med bestemt hånd. Han var en markert og sterk personlighet som nøt stor tillit i organisasjonen.

Den brukte han til å bygge en stadig sterkere organisasjon, med flere medlemmer, lokale foreninger og et sterkere nasjonalt sekretariat.

Svendsen var svært kunnskapsrik. Med bakgrunn fra Akademikerne Fellesorganisasjon kjente han arbeidslivspolitikken godt, men han var også opptatt av forskningspolitikk. Mens ledere kom og gikk, satt Svendsen med kunnskap og nettverk som skapte kontinuitet for forbundet. Han ble en døråpner for nye forbundsledere, ikke minst fordi han var en dyktig lobbyist og nettverksbygger med kontakter i politikken, i forvaltningen og ved institusjonene. Et veldig viktig gjennomslag kom med reisningen av den såkalte «forskerstigen», som sikret muligheten for personlig opprykk. Et annet kom med formaliseringen av den individuelle forskningsretten. Svendsen var helt sentral i begge prosesser.

Vi i Forskerforbundet har derfor mye å takke Martin Svendsen for.

Hans arbeid har betydd mye for norske forskere og for norsk forskning.

Vi lyser fred over hans minne.

Av Birgitte Olafsen

Færre midlertidige – på papiret

Nye tall viser at andelen midlertidig ansatte i universitets- og høyskolesektoren gikk ned i 2022. Samtidig øker bruken av åremål, slik at den faktiske midlertidigheten i liten grad endres.

Hvert år utarbeider Forskerforbundet statistikk over bruken av midlertidige ansettelser i universitets- og høyskolesektoren. I 2022 var 15,7 prosent av ansatte i ordinære forsker- og undervisningsstillinger midlertidig ansatt – mot 16 prosent i 2021. Men statistikken viser også at midlertidigheten ikke forsvinner – den tar bare nye former.

– Institusjonene fortsetter å redusere midlertidigheten i ordinære vitenskapelige stillinger, men ansetter nesten en like stor andel i åremål. Det gjelder særlig åremålsstillinger i kunstneriske fag, og en stor vekst i bruken av postdoktorstillingen. Resultatet er at den samlede midlertidigheten for vitenskapelig ansatte i liten grad går ned, sier Forskerforbundets leder Guro Lind.

Vil ikke anbefale å bli forsker

Høsten 2022 gjennomførte Forskerforbundet en medlemsundersøkelse blant medlemmer i vitenskapelig stilling. Det er første gang en slik undersøkelse er gjennomført, og mer enn 4400 medlemmer har svart. Svarene er urovekkende.

- Bare 1 av 3 unge forskere, og bare 1 av 5 postdoktorer, vil anbefale andre unge en forskerkarriere.
- 1 av 3 fast vitenskapelig ansatte vurderer å slutte i akademien.
- Bare 1 av 10 midlertidig ansatte vurderer sannsynligheten for fast jobb i akademien som relativt stor.

– Dette må være bunnpunktet. Nå for-

venter jeg at alle som kan bidra tar tak og gjør noe med forskernes arbeidssituasjon, sier Forskerforbundets leder Guro Lind. Kombinasjonen av høyt arbeidspress, liten mulighet for fast jobb og relativt lav lønn er problematisk, mener hun.

Vil se på postdoktorenes situasjon

Regjeringen er bekymret for arbeidssituasjonen til postdoktorene, og arbeider med endringer i lovverket. Det sier statssekretær Oddmund Løkensgard Hoel (Sp) i Kunnskapsdepartementet. Statssekretæren var invitert til å kommentere Forskerforbundets nye medlemsundersøkelse på et webinar.

Hoel takket for undersøkelsen, som han mente var et verdifullt kunnskapsgrunnlag også for regjeringen, og valgte å trekke frem postdoktorenes situasjon.

– Undersøkelsen viser at postdoktorene opplever mange utfordringer, spesielt knyttet til usikkerhet og manglende langsiktighet. Dette er vi i Kunnskapsdepartementet opptatt av å gjøre noe med, når vi nå skal se på Universitets- og høyskoleloven og revidere ansatt-forskriftene, sa Hoel.

– Et gledelig gjennomslag

Den økonomiske krisen i Forskningsrådet har skapt stor usikkerhet blant forskere og forskningsmiljøer, ikke minst blant unge forskere. Forskerforbundet har lenge engasjert seg i arbeidet for å få på plass midler til Forskningsrådet i statsbudsjettet for 2023.

Før jul kom gladyheten om at Arbeiderpartiet, Senterpartiet og SV fant 1,64 milliarder til Forskningsrådet da statsbudsjettet for 2022 ble saldert. Enigheten betyr blant annet at det blir en utlysning av midler til unge forskertalenter allerede

i 2023. Det var Forskerforbundets viktigste krav til statsbudsjettet.

– Dette er et veldig gledelig gjennomslag for våre medlemmer, og en utrolig god nyhet for norsk forskning, sier Forskerforbundets leder Guro Lind.

Krav til nytt utvalg som skal se på lønnsdannelsen

Unio, Akademikerne og YS stiller krav om at praktiseringen av frontfagsmodellen må gjennomgås i utvalget som skal se på norsk økonomi og lønnsdannelsen.

– Den koordinerte lønnsdannelsen trenger oppslutning fra alle parter. Vi ser at lønnsveksten i deler av privat sektor stikker fra, mens offentlig ansatte holdes stramt innenfor frontfagsramma. Det går ikke i lengden, sier Unio-leder Ragnhild Lied (t.h.).

– Både privat og offentlig sektor har behov for å rekruttere og beholde dyktige folk med rett kompetanse. Da kan ikke anslaget i frontfaget være en fasit for de påfølgende lønnsoppgjørene samme år. Det må være reelle forhandlinger, sier leder i Akademikerne Lise Lyngsnes Randeberg (t.v.).

Kontingentsatser 2023

- Ordinært medlemskap – 530 kr./mnd.
- Redusert kontingent (under 50 % stilling) – 287 kr./mnd.
- Stipendiat – 287 kr./mnd. (medlem før 1. januar 2022)
- Nye stipendiatmedlemmer – 133 kr./mnd. første års medlemskap, så 265 kr./mnd.
- Ikke yrkesaktiv – 588 kr./år.
- Grunnforsikring – 181 kr./mnd.
- Studentmedlemskap – 250 kr. (engangs- sum, inkludert forsikring)

En fullstendig oversikt over våre kontingentsatser finner du på forskerforbundet.no/kontingent

FORSKERFORBUNDET

- er største og ledende fag- og interesseorganisasjon for ansatte i forskning, høyere utdanning og kunnskapsformidling.
- Forskerforbundet har nærmere 25 000 medlemmer og er tilsluttet Unio – hovedorganisasjonen for universitets- og høyskoleutdannende.
- Forskerforbundet arbeider for høyere lønn og bedre arbeidsvilkår for medlemmene.

KURS OG SEMINARER

Tillitsvalgtopplæring og seminarvirksomhet tilhører vår kjerneaktivitet, og er en viktig forutsetning for arbeidet i Forskerforbundet. Vi tilbyr en kombinasjon av kurs med fysisk oppmøte og digitale kurs/webinar. Alle med verv i lokallag og foreninger kan melde seg på våre kurs og seminar. Følg med på våre nettsider for oppdatert kursprogram:

forskerforbundet.no/kurs.

VERV EN KOLLEGA

Kjenner du noen som kan bli medlem i Forskerforbundet? Verv en kollega i dag og få vervepoeng som kan tas ut i form av gavekort. Jo flere du verver, jo mer får du i premie: 500 kr. for ett nytt medlem, 1 500 kr. for to, og deretter 500 kr. for hvert ekstra medlem du verver. På Min side finner du oversikt over dine vervinger og din poengsaldo.

FORSKER FORBUNDET

Følg oss!

facebook.com/forskerforbundet
twitter.com/Forsker

@forskerforbund

FORSKERFORBUNDETS HOVEDSTYRE 2022–2024: Guro Elisabeth Lind, Oslo universitetssykehus (leder), Kristian V.E. Møllestad, Presteforeningen (nestleder), Ann Cecilie Bergene, NIFU, Kristin Lofthus Hope, Høgskulen på Vestlandet, Belinda Eikås Skjæstad, Universitetet i Oslo, Tord Mjøsund Talmo, NTNU, Hugues Verdure, UIT Norges arktiske universitet, Tony Burner, Universitetet i Sørøst-Norge (1. vara), Bente Ovødie Skogvang, Høgskolen i Innlandet (2. vara), Brynjar Kulset, Nasjonalbiblioteket (3. vara). **SEKRETARIATET:** GENERALSEKRETÆR: Birgitte Olafsen.

STAB: Kommunikasjonsleder Lars Kolltveit, informasjonsleder Unn Rognmo. **ARBEIDSLIVSAVDELINGEN:** avdelingsjef Bjørn T. Berg, fagsjef Jorunn Dahl Norgård, rådgiver Gisle Fuhr, spesialrådgiver Jon Wikene Iddeng, spesialrådgiver Åshild Olaussen, forhandlingssjef Jorunn Solgaard, spesialrådgiver Andreas Christensen, spesialrådgiver Lene Ståhl. **JURIDISK AVDELING:** avdelingsjef/advokat Ann Turid Opstad, advokat Christoffer Hjelde, advokat Eirik Kollerøy, advokat Hildur N. Nilssen, advokat Mariann Helen Olsen, advokat Asmund Riegels. **ORGANISASJONSAVDELINGEN:** organisasjonssjef Joar Flynn Jensen, seniorrådgiver Nina Fjeld, rådgiver Cecilie Frich, seniorrådgiver Brit Helen Hesselberg, rådgiver Rita Kvæl, informasjonsleder Unn Rognmo.

ADMINISTRASJONSAVDELINGEN: administrasjonssjef Kjetil Mørk, arkivleder Kristine K. Brox, seniorrådgiver Aina Nilsen, rådgiver HR & administrasjon Ane Rinnaas Skuseth, konsulent Marit Sømmer, IT-rådgiver Øyvind Åsebøstøl, seniorrådgiver/seniorcontroller Lina Haugland, rådgiver HR & lønn Elisabeth Johansen, rådgiver/controller Sofie Myrland Kjellgren, fagansvarlig medlemsservice Linda Pettersson, konsulent Trineline Aikio, konsulent Hans Askildsen, seniorkonsulent Tore Sandnes

Medlemmenes advokat

Som medlem i Forskerforbundet har du krav på juridisk bistand i arbeidsrettslige spørsmål. Seks erfarne advokater står klar til å hjelpe deg den dagen du trenger det.

Det kan skje oss alle: En dag står du i en arbeidskonflikt og trenger hjelp. Og gode advokatråd er dyre. En av de største fordelene ved å være fagorganisert, er muligheten til gratis advokatbistand. I Forskerforbundet står et team av seks erfarne advokater klare til å hjelpe. Leder av juridisk avdeling, Ann Turid Opstad (bildet), forklarer hva som skal til for å få hjelp.

– Gratis advokatbistand er et betydelig gode for medlemmene, og det er viktig å ha klare regler for tildelingen av dette godet. Det gjør vi for å sikre likebehandling, forutsigbarhet og fornuftig bruk av medlemskontingenten, sier hun.

Hovedregelen er at Forskerforbundet gir bistand i saker «vedrørende lønn- og arbeidsvilkår i hovedstilling og bistilling med direkte relevans for hovedarbeidsforholdet». Det kan være saker knyttet til for eksempel oppsigelse, avskjed, konflikter, omstilling, eller lignende. Men ikke alle saker gir rett på bistand.

– Det gis ikke bistand i saker som har aktualisert seg før innmelding og i inntil tre måneder etter innmelding. Det ville ført til at mange lot være å melde seg inn og betale kontingent før de trengte advokatbistand. I tillegg skal saker først forelegges en lokal tillitsvalgt, som så tar kontakt med oss sentralt hvis det er behov for advokatbistand. Vi vil alltid hjelpe de tillitsvalgte med å oppnå akseptable løsninger på lavest mulig nivå. De fleste saker løses lokalt, sier Opstad.

Men noen ganger må en sak tas videre. Og Forskerforbundet har mulighet til å ta saker helt til Høyesterett.

– Våre advokater bidrar frem til en forhandlingsløsning, og hvis dette ikke er mulig kan vi ta saken videre til et av ombudene, et tvisteløsningsorgan eller eventuelt rettsapparatet. Det er generalsekretæren som avgjør om Forskerforbundet skal bistå med å bringe saken inn for tingretten. Hvis Forskerforbundet først bistår med søksmål overfor tingretten, så dekkes alle omkostninger, inkludert idømte saksomkostninger. Men for å ta saken til retten må det være en mulighet for å vinne frem med saken, ellers vil dette lett kunne bli en «bjørnetjeneste» overfor medlemmet, fortsetter Opstad.

Hun forteller om en økning i antall saker advokatene håndterer.

Blant annet har vi sett en økning av saker om yrkesskade, og en økning av saker om immaterielle rettigheter, mye på grunn digitalisering av undervisningen under korona. I tråd med dette har vi økt kapasiteten, og fra 2023 har vi organisert oss som en egen juridisk avdeling i sekretariatet, opplyser Opstad.

Juridisk bistand i Forskerforbundet

- ◻ Forskerforbundet har en juridisk avdeling bestående av seks erfarne advokater, hvorav en også har møterett for høyesterett.
- ◻ Avdelingen ivaretar medlemmene i arbeidsrettslige saker. Advokatene prosederer sakene for retten og har hatt saker for Høyesterett. Juridisk bistand ytes i hovedsak av Forskerforbundets egne advokater.
- ◻ Forskerforbundets juridiske bistand reguleres av retningslinjer vedtatt av hovedstyret, men også av Advokatloven. Advokatloven slår blant annet fast at advokater ikke kan instrueres om den faglige utførelsen av en sak, og har streng taushetsplikt. De etiske prinsippene tilsier at det er medlemmets beste som er avgjørende for håndteringen av en sak. Advokatene er forpliktet til å ha god kunnskap om det fagområdet det gis råd i, og til følge opp med obligatorisk etterutdanning.
- ◻ Forskerforbundet har også en samarbeidsavtale med advokatfirmaet Ness Lundin DA i saker om yrkesskade, og en samarbeidsavtale med advokatfirmaet Stray Vyrje & co DA i saker om immaterielle rettigheter og forskningsetikk. Det er Forskerforbundet som vurderer om sakene skal overlates til ett av disse advokatfirmaene, og utgiftene dekkes da av forbundet.
- ◻ I tillegg er det inngått rabattavtaler med advokatfirmaer innenfor områder hvor Forskerforbundet ikke bistår, som f.eks. skatt eller arv, eller hvor medlemmer ikke har krav på bistand (f.eks. på grunn av karenstid). Da må medlemmene selv henvende seg til disse firmaene, og dekke kostnadene.

Gjennomslag

Nytt år, nye muligheter. Men før vi tar fatt på det nye året, er det greit å oppsummere det gamle. Fikk vi egentlig til noe i året som gikk? Ble det noen gjennomslag for Forskerforbundets snart 25 000 medlemmer?

Vi legger bak oss et år med et alvorlig bakteppe. Det er krig i Europa. Demokratier utfordres av autoritære krefter – noe som ikke minst rammer forskere og akademikere. Galopperende prisvekst og energikrise bidrar til sosial uro i Europa, og økt fattigdom og press på offentlige budsjetter her hjemme. Og fortsatt står verden i en pandemi. Det neste året blir utvilsomt også krevende. Heldigvis er det mulig å få til små, men viktige, gjennomslag likevel. La meg nevne fem.

For det første:

Vi vant budsjettkampen om Forskningsrådet. Etter massivt press fra en samlet sektor, kom det 1,64 milliarder kroner på bordet i nysalderingen av 2022-budsjettet. Vi i Forskerforbundet hadde prioritert dette aller høyest i våre budsjettinnspill, med særlig fokus på å få til en utlysning av midler til unge forskertalenter også i 2023. Det kom også på plass. Mye kunne vært bedre. Fortsatt er det ikke Fripro-midler å søke på for forskere over 40 år i 2023. Det er svært problematisk. Men i politikken vinner man sjelden blanke seire, og vi kom så langt det var mulig å komme.

For det andre:

Vi har lagt et bedre grunnlag for kommende lønnsoppgjør i staten. Den nye tariffavtalen vi i fjor vår inngikk sammen med Akademikerne, er bedre tilpasset våre medlemmer og deres behov. Den gir ingen garanti for gode lønnsoppgjør. Men den gjør det lettere å få gjennomslag for Unios lønnspolitikk: at utdanning, kompetanse, ansvar og risiko skal lønne seg. Ikke minst gjør den det lettere å sikre at også de med aller lengst utdanning skal ha en god lønnsutvikling.

For det tredje:

Vi får sakte men sikkert gehør i kampen mot midlertidige ansettelser. Nøkkelordet her er nok «sakte», men vi ser små skritt i riktig retning. Høsten 2021 lovet statsråd Ola Borten Moe å få midlertidigheten i universitets- og høyskolesektoren ned på nivå med arbeidslivet ellers. Noe vi har minnet ham på med sikkert irriterende jevne mellomrom siden. Denne våren skal Stortinget behandle universitets- og høyskoleloven, og vi har troen på innstramminger i lov og i forskrift. Også statsansattloven er nå åpnet for revisjon, takket være systematisk partssamarbeid. Det er også en anledning til å sikre flere statsansatte faste jobber. Arbeidet fortsetter i 2023.

For det fjerde:

Vi har lagt til rette for et styrket partssamarbeid, gjennom reforhandling av hovedavtalen i staten. Hovedavtalen kalles gjerne «arbeidslivets grunnlov» og omhandler grunnleggende spilleregler i arbeidslivet, knyttet til blant annet medbestemmelse og de tillitsvalgte rettigheter. Den nye avtalen framhever ledelsens ansvar for medbestemmelsen og partssamarbeidet gjennom felles opplæring av tillitsvalgte og ledere. Den understreker betydningen av tidlig involvering av de tillitsvalgte. Blant annet skal tillitsvalgte nå involveres når nye digitale verktøy skal utvikles.

AV GURO ELISABETH LIND,
leder i Forskerforbundet

«De aller fleste av våre gjennomslag skjer ute på arbeidsplassene, hver eneste dag. De skjer når våre tillitsvalgte rydder opp i et ugreit ansettelsesforhold, får på plass endringer i en vanskelig omstillingsprosess, eller forhandler opp lønnen til et medlem»

For det femte:

Det femte jeg vil nevne er kanskje ikke et gjennomslag, men likevel noe positivt å ta med seg fra året vi nå legger bak oss. I fjor ble jeg bedt av avisen Khrono om å skrive om mitt nyttårsforsett for 2022. Jeg svarte med å skrive at i 2022 må forskningslobbyen bli sterkere. Vi må bli flinkere til å stå sammen, vi må heve stemmen og vi må jobbe mer systematisk for at forskning, høyere utdanning og kunnskapsarbeid skal prioriteres i budsjettene. Vi har fortsatt langt igjen, men jeg synes likevel at noe skjedde i 2022. Flere i kunnskapssektoren la fra seg silkehanskene og ga regjeringen klar beskjed når den fortjente det. Håpet er at vi kan ta med oss denne alliansen og dette engasjementet inn i 2023, og kjempe sammen for en sterkere forskningssatsing i hele samfunnet.

Dette var fem gjennomslag fra året som var. Virkeligheten er selvfølgelig at vi hadde drøssevis av gjennomslag som ikke er nevnt her. For de aller fleste av våre gjennomslag skjer ute på arbeidsplassene, hver eneste dag. De skjer når våre tillitsvalgte rydder opp i et ugreit ansettelsesforhold, får på plass endringer i en vanskelig omstillingsprosess, eller forhandler opp lønnen til et medlem.

Jeg vil derfor starte det nye året med å takke alle tillitsvalgte for den fantastiske jobben dere gjør for våre medlemmer. Sammen skal vi få mange, mange gjennomslag også i året som kommer.

Alltid oppdatert: forskerforum.no

**Partene i arbeidslivet h
enige om ny**

**Danmarks nye
regjering
strammer inn
studiestøtten**

**NMBU i Ås må kutte
millioner på grunn av
økte strømutfgifter**

**UiT øker kvoten for
medisinstudenter som
snakker samisk**

**FFI-ansatte er årets
lønnsvinnere blant
instituttene**